

COURT CASES, HUMAN RIGHTS AND PHILOSOPHY AS THE MAIN COMPONENTS OF THE STUDY OF JURISPRUDENCE

Collective monograph

ISBN 979-8-89480-693-8

DOI 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3

BOSTON(USA)-2024

ISBN – 979-8-89480-693-8

DOI – 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3

*Court cases, human rights and
philosophy as the main
components of the study of
jurisprudence*

Collective monograph

Boston 2024

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

ISBN – 979-8-89480-693-8

DOI – 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3

Authors – Boldyriev S., Steshenko T., Hovorukha L., Linnyk M., Kovalenko L., Koval K., Gorban T., Mykhailenko T., Уткіна М., Куліш А., Миргород В., Коваленко О., Песцов Р.Г., Сухицька Н.В., Деркачова Н.О., Кончаковська В.В., Макарова О.В., Сидоренко А., Bodrova I.

REVIEWER

Romanova Alona – Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law, Constitutional and International Law of the Institute of Law, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University.

Strelchenko Oksana – Doctor of law, Professor of the Department of Public Administration and Administration of the National Academy of Internal Affairs, Professor.

Published by Primedia eLaunch

<https://primediaelaunch.com/>

Text Copyright © 2024 by the International Science Group(ig-konf.com) and authors.

Illustrations © 2024 by the International Science Group and authors.

Cover design: International Science Group(ig-konf.com). ©

Cover art: International Science Group(ig-konf.com). ©

All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required.

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe and Ukraine. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science.

The recommended citation for this publication is:

Court cases, human rights and philosophy as the main components of the study of jurisprudence: collective monograph / Boldyriev S., Steshenko T., Hovorukha L., Linnyk M. – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2024. 106 p. Available at : DOI – ISG.2024.MONO.LEGAL.3

TABLE OF CONTENTS

1. A CONSTITUTIONAL RIGHT		
1.1	Boldyriev S.¹, Steshenko T.², Hovorukha L.², Linnyk M.³ RISKS OF E-VOTING IN POST-WAR UKRAINE ¹ Sector of municipal law and local self-government, Scientific Research Institute of State Building and Local Government of National Academy of Law Sciences of Ukraine ² Sector of comparative constitutional and municipal law, Scientific Research Institute of State Building and Local Government of National Academy of Law Sciences of Ukraine ³ Faculty of International and European Law, Yaroslav Mydryi National Law University	5
2. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS		
2.1	Kovalenko L.¹, Koval K.², Gorban T.², Mykhailenko T.² APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN ADOPTION OF ADMINISTRATIVE ACTS ¹ Department of Administrative Law and Administrative Activities of the Yaroslav the Wise National Law University ² Yaroslav the Wise National Law University	17
2.2	Уткіна М.¹, Куліш А.², Миргород В.³, Коваленко О.⁴ ЩОДО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ ОФІЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ РОЗВИТКУ: ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ ¹ каф. КПДС, Сумський державний університет ² ННІ права, Сумський державний університет ³ каф. АГПФЕБ, Сумський державний університет ⁴ Сумський державний університет	26
3. LABOR LAW		
3.1	Песцов Р.Г.¹, Сушицька Н.В.¹, Деркачова Н.О.¹, Кончаковська В.В.¹, Макарова О.В.¹ ПРАВО НА СТРАЙК В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ¹ ННІ права і політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова	51
3.2	Сидоренко А.¹ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УМОВАХ ОГолоШЕНОГО ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ¹ Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Полтава, Україна	65

4.	MUNICIPAL LAW	
4.1	Bodrova I.¹ IMPROVING THE LEGAL MECHANISM OF STATE CONTROL OVER DELEGATED LOCAL SELF-GOVERNMENT POWERS: DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT ¹ Department of State Building, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine	75
	REFERENCES	99

SECTION 1. A CONSTITUTIONAL RIGHT

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3.1.1

1.1 Risks of e-voting in post-war Ukraine

After the end or lifting of martial law on the territory of Ukraine, the state will face an extremely difficult task - to hold post-war elections. What these elections will be like, taking into account all the problems of the electoral procedure both inside Ukraine and abroad, must be determined now.

Given that the regular parliamentary and presidential elections in Ukraine have not taken place (although they should not have), calls for online voting, for example, through Diia, are increasingly being heard in Ukrainian society. This seems to the public to be a simple and logical solution to the problems associated with the impossibility of holding elections in the traditional way during martial law or immediately after its completion.

Some Ukrainian scholars hold the same position, emphasizing that the digitalization of the procedure for holding elections and referendums in Ukraine is inevitable. And this applies not only to online voting, but also to voting with the use of technical means at polling stations and even the use of Blockchain systems. Moreover, the legislator has already enshrined provisions on electronic voting in the electoral and referendum legislation. However, such a decision may be unjustified, which is why this topic is relevant.

Given the above, the purpose of the study is to prove that the use of any type of electronic voting, including Internet voting, during elections and referendums in Ukraine cannot be considered an appropriate solution.

In order to achieve this goal, the following tasks were set:

1) to analyze the positions of domestic scholars and the public on the introduction of electronic voting in Ukraine;

2) to study the experience of foreign countries that have already used electronic voting;

3) to consider the views of foreign scholars, IT specialists, government officials, etc. on e-voting.

The research should result in legislative proposals aimed at preventing the use of e-voting in elections and referendums in Ukraine. Also, the result of the work can be considered a contribution to the formation of an idea about the inexpediency of introducing e-voting.

Electronic voting is a relatively broad term that includes both voting directly at polling stations using electronic devices and various kinds of equipment; and voting outside of polling stations using the Internet - Internet voting. In addition, it is worth mentioning the holding of elections using Blockchain technology. All these manifestations of electronic voting pose a significant threat to the electoral process in Ukraine, but domestic scholars, turning a blind eye to potential risks, often emphasize the advantages of e-voting. Let's start with them.

The use of remote Internet voting will provide «the possibility of voting regardless of the voter's location, which is a guarantee of observance of the right to vote for voters who are unable to come to the polling station on election day and vote with an absentee ballot. Therefore, we can talk about increasing the turnout at the elections...» [1]. Given the millions of Ukrainians who left the territory of Ukraine after February 24, 2024 and did not return, as well as the significant number of internally displaced persons who will not be physically able to vote at the polling stations to which they are assigned (especially in the context of those polling stations that were lost due to the occupation), the use of Internet voting can indeed facilitate the exercise of their active suffrage by voters. However, the following should be noted in this regard:

- 1) The mere possibility to vote remotely is not enough: it is necessary to create equal conditions for the exercise of active and passive voting rights for both Ukrainians living in Ukraine and those abroad. For example, the issue of political campaigning abroad remains unresolved; the same can be said for compliance with Ukrainian electoral legislation (even with online voting) and bringing those responsible to administrative or criminal liability. After all, the level of mutual understanding and cooperation between Ukraine and other states

can vary significantly in each case. And the difference may be especially noticeable in relation to the election process in Ukraine itself.

- 2) The issue of changing the polling station for internally displaced persons is resolved by submitting a voter's application for a temporary change of voting place without changing the voting address. And for voters who will be residing abroad at the time of the election, there is an opportunity to vote at a polling station abroad (the state must ensure the availability of premises, personnel and other aspects necessary for holding elections in the traditional form).
- 3) And finally, looking ahead a bit, let's look at the experience of foreign countries in using online voting: «There is no evidence that online voting in Estonia led to an increase in voter turnout. The analysis shows that the overall turnout did increase slightly after the introduction of online voting, but it cannot be said that this was due to online voting alone» [2].

As for increasing the turnout in general, in particular, by involving young people in the voting process through the introduction of Internet voting, it should be noted that such a solution will not yield significant results. It doesn't matter what technologies are involved in the electoral process: «simplification of the voting procedure alone cannot produce civic engagement among passive youth, which is the main problem» [3]. Instead, it is necessary to raise the level of political and civic awareness of the population in general, to make it clear that every vote is important and that the outcome of the election/referendum depends on the decision of citizens. It is important to restore voters' trust in both the authorities and the election procedure, which will result in an increase in voter turnout.

The advantages of introducing electronic voting in Ukraine also include potential economic benefits: «by reducing the cost of organizing elections» [4]; «when using electronic voting, it is possible to minimize the cost of holding elections» [1]. In addition, the advantage of e-elections is «environmental friendliness - by reducing the use of paper in elections» [4].

However, it is not possible to completely replace traditional elections with electronic ones, since not all voters have a stable Internet connection and the necessary

devices (smartphone, computer) to participate in online voting. Another problematic aspect is the overall level of digital literacy of the Ukrainian population, especially among the elderly. In view of the above, only a mixed form of elections can be considered, where certain electronic voting technologies are used in parallel with the traditional format of elections.

It follows that in case of introduction of electronic voting, the costs of holding elections will only increase, as there will be an additional need to purchase expensive equipment, transport it to each polling station, train election commission members (basic use of equipment, configuration skills, correcting errors in case of malfunction, etc. etc.), as well as the development of an online resource for Internet voting that is fully protected from external and internal cyber threats, which seems to be impossible in principle.

From an environmental point of view, the situation will not actually change: the mixed form of elections will require the same use of paper as usual, because it is not known how many voters will come to the polls in person and how many will decide to use online voting. Given the aforementioned low level of digital literacy among voters, it will not be possible to do without using paper at all, even if technical means are used at polling stations. After all, in our case, it is advisable to use only «information systems for optical scanning of ballots, which are a combination of traditional and electronic voting» [3], where the voter fills out a regular paper ballot and «throws» it into an electronic ballot box. Instead, as it becomes clear from the above, «information systems for direct recording of votes» [3], which do not require the use of paper, cannot be involved in the electoral process. In addition, it is worth noting that any technical means require the use of electricity, which also has a negative impact on the environment.

Turning to the disadvantages of electronic voting, it should be noted that neither Internet voting nor voting with the help of technical means that provide for automatic voter authentication ensure the secrecy of voting, as required by the provisions of the Constitution of Ukraine, the Electoral Code of Ukraine, the Code of Good Practice in Electoral Matters and other acts.

After all, electronic authentication will require a voter to provide proof of his or her identity by using an electronic signature, scanning a passport, fingerprints, etc. Only after such a procedure will the voter be able to cast his or her vote, but it is obvious that in this case, the secrecy of the vote is out of the question. For greater understanding, an analogy can be given: this method of voting is not much different from a hypothetical situation where a voter, before throwing a completed ballot into the ballot box, shows its contents to members of the election commission.

The problem with Internet voting is that the state cannot, in principle, ensure the secrecy of the vote for voters who will be located even outside Ukraine. As a result, it will be virtually impossible to prevent pressure on voters during the vote. However, some foreign countries have found a solution (only partial) to this problem. For example, in Estonia, in order to prevent pressure on voters, the duration of online voting is set at several days before the day of traditional elections. At the same time, the voter can change his or her decision an unlimited number of times, and the final vote in this case is considered to be the last vote or the one cast in the traditional form (after which remote voting is impossible). As the Supreme Court of Estonia has established: «The Court considers that the possibility to change the result of one's own electronic voting is necessary to guarantee freedom of elections and secrecy of voting» [2]. However, this approach opens up a wide field of possibilities for cyberattacks, primarily by the aggressor country, on online resources, equipment, and even private voter devices used during elections. It also does not eliminate the threat that, when using Internet voting, a voter can be observed by others (regardless of whether the voter knows about it) even when the voter is casting his or her vote.

The next disadvantages of electronic voting, which to some extent correlate with each other, are the threat of falsification of election results by the authorities and the impossibility of prosecution for election offenses. In terms of fraud, the following arguments are made in favor of electronic voting: «No one else will be able to use the ballots that voters did not use, and no one else will be able to put bookmarks in the ballot box, because there are neither ballot boxes nor ballots», «there will be no use of dead souls» [5]. However, despite the absence of these risks when using e-voting, the

possibility of fraud does not disappear. Moreover, the authorities get much wider opportunities to use the «administrative resource» to influence the election results, since it is impossible for independent observers to track the course of electronic voting. Here, the example of the Russian Federation comes to mind, where «pro-government» candidates were «added» votes through electronic voting.

As you know, «electronic voting protocols have a single controller who controls the entire voting process... however, this approach leads to erroneous elections due to the dishonesty of the central government (election commission), which is difficult to correct by existing methods» [6]. In other words, if electronic voting is used, it will be enough for the authorities to control the activities of the Central Election Commission to successfully falsify elections. Moreover, the absence of the so-called «paper trail» will make it impossible to verify the voting results in connection with any circumstances that may cast doubt on the validity of the final voting results. For example, a system failure due to a cyberattack.

Thus, when electronic voting is used, it becomes virtually impossible to prove the fact of violation of electoral legislation and further identify the perpetrators (especially abroad) and bring them to justice. It becomes obvious that electronic voting cannot be an effective way to solve the problem of illegal interference in the electoral process. With e-voting, falsification does not disappear, only its dimension changes: from «live» to digital.

As already mentioned, the introduction of electronic voting in elections and/or potential referendums in Ukraine will inevitably entail an unlimited number of attempts to interfere in the electoral process from the outside, through massive cyberattacks.

Such a threat exists primarily in the case of Internet voting (although it is also quite possible to hack into electronic technical means of recording/counting votes at polling stations or the databases themselves). And the main actor interested in this is, of course, the aggressor country, the Russian Federation. This was clear even before the outbreak of a full-scale war: «the biggest disadvantage of introducing an electronic election system in the realities of modern Ukraine, which is repelling hybrid aggression, is still

the possibility of cyberattacks on the system, especially from the aggressor country» [5].

Confirmation of this thesis does not even require in-depth research: Ukraine has already had experience in repelling cyberattacks initiated by the Russian Federation to disrupt the electoral process in our country. For example, on the eve of election day during the 2014 early presidential elections in Ukraine, Russian specialists gained access to the Central Election Commission's databases, in particular, to the Unified Information and Analytical System «Elections», where they deleted information from the relevant databases. «The CEC... managed to restore the system of establishing the election results just an hour before the opening of polling stations on election day» [7].

Of course, over the past 10 years, the electronic systems used in Ukraine's elections have been significantly modified in terms of cybersecurity. However, the introduction of electronic voting, which is new for Ukraine, will also provoke a new wave of cyberattacks aimed at discrediting or even changing the voting results. The current leadership of the Russian Federation is incredibly interested in this scenario of elections in Ukraine, as it refuses to recognize the «post-Maidan» government (considering the Revolution of Dignity a coup d'etat); and emphasizing that democratic elections are not held in Ukraine in principle. Russia will try to discredit the course of voting in our country in order to use it in the future to legitimize its armed aggression against Ukraine internationally.

In addition to the threat from Russia, there are other risks in the event of the introduction of online voting: «It is possible that the source of hacker threats may also be within the society where Internet voting takes place (insider attacks), or election officials may inadvertently allow outside interference in the voting process (trojan attacks)» [8].

As an example of foreign countries, we can cite the United States of America, South Africa, and Israel, where attempts to launch a cyberattack on information and communication technologies used in elections were also recorded [2]. The experience of Israel, which is also in a state of military conflict, is particularly relevant for Ukraine. Even in such a difficult situation, the state's leadership made a serious mistake when

developing the voting application: «In 2020, there was a large-scale leak of personal data of almost 6.5 million Israeli citizens. The source of the leak was the Elector voting app. Almost the entire voter register could be downloaded by anyone. And the reason was the usual negligence of the developers: the program code contained an API in the open form, which allowed to obtain a list of all users of the system with unencrypted passwords» [9]. There is no guarantee that Ukrainian IT specialists will not make a similar mistake and that Russia will not take advantage of it.

A good example is the events that accompanied the online voting in Switzerland in 2023. At that time, computer scientist Andreas Kuster was able to identify the weaknesses of the local electronic voting system on his own [10]. I would like to note that this was done by one person, but what about the entire headquarters, whose work is directly funded by the state with one goal - to prevent Ukraine from holding democratic elections?

Speaking about the experience of foreign countries in using electronic voting, it should be noted that at the beginning of the century, interest in the new technology began to grow rapidly, which translated into corresponding changes in the electoral process within countries. However, later, with the development of crime in the IT sphere, some states refused to use e-voting.

For example, the Netherlands returned to traditional elections in 2008, when it became apparent that it was impossible to comply with the principle of secrecy of the will using e-voting.

In Germany, the initiative to introduce Internet voting was stopped by the decision of the German Constitutional Court in 2009: «Internet voting is unconstitutional and violates the principle of publicity, as it requires that all stages of the election, including voting and counting, be subject to public scrutiny and do not require special knowledge» [11]. By the way, there is every reason to believe that the Constitutional Court of Ukraine would also have blocked the relevant law.

And for cybersecurity reasons, Norway (2014), Canada (2017), Switzerland (2019) (although in 2023 the country returned to e-voting, but, as demonstrated above, in vain), and France (2017) - only for voters abroad. Also, «in 2019, the Lithuanian

government abandoned the idea of introducing online voting in elections precisely because of the threat of cyberattacks» [1].

The experience of Switzerland and its persistent attempts to implement the I-voting technology, despite all the risks, is worth noting: Switzerland is a unique country that regularly holds referendums at the national level (several a year). This can tire citizens and, as a result, the turnout will decrease. Also, such frequent holding of referendums in the traditional format requires considerable financial costs, so, in fact, Switzerland has no choice but to find a truly reliable online voting system.

Estonia's practice is often cited as a successful example of full digitalization of elections. This is not surprising: Estonia has been practicing electronic voting, in particular via the Internet, since 2005 and is not going to abandon the technologization of the electoral process. However, Piret Ehin and Mihkel Solvak from the University of Tartu and Jan Willemsen and Priit Vinkel, representing the Estonian technology company Cybernetica AS, wrote a joint research paper analyzing Estonia's experience in using Internet voting from 2005 to 2019 [12]. The experts came to the following conclusions:

1) «**Internet voting complicates election administration** instead of simplifying it. By deploying i-voting, governments take on a long-term obligation to develop technology, build legal frameworks, adjust election administration, and defend the system against attacks, criticism, and disinformation on both the domestic and the international arena» [12];

2) «the deployment of **Internet voting does not increase electoral participation...** Aggregate data from eleven Estonian elections shows that despite massive uptake of i-voting, rates of electoral participation have remained stable. This... suggests that Internet voting facilitates electoral participation for those who intended to vote anyway. It does not motivate non-voters to take part in elections» [12];

3) «final conclusion reiterates the **importance of trust** as a precondition for the adoption and use of new technologies. Our data showed that in Estonia, trust in Internet voting is the single most important predictor of casting an electronic ballot as opposed to a paper one» [12].

Thus, the use of electronic voting, even in foreign countries, creates certain problems and raises concerns among the public, scholars, experts, and authorities, especially the judiciary. In addition, the trust of Ukrainian society in the results of elections held electronically, in particular via the Internet, is unlikely to be conditionally sufficient. And it should not be.

Given the growing interest of the domestic scientific community in the use of Blockchain technology for elections, this initiative cannot be ignored [4], [13]. It should be noted at once that the author of the study is not an IT specialist and therefore will not provide a detailed description of the problems of using Blockchain from a technical point of view. Instead, it will be advisable to refer to the position of authoritative experts in the relevant field. Thus, in 2021, the Journal of Cybersecurity published an article titled «Going from bad to worse: from Internet voting to blockchain voting» [14].

In the article, the authors prove that there are security and other risks associated with any type of electronic voting. Thus, the arguments are presented regarding:

1. With the introduction of Blockchain technology, the electoral procedure becomes significantly more complicated. For example, in the event of a failure or cyberattack, it will be more difficult to restore the Blockchain voting system: «Because decentralized systems do not have a single point of control, changing the protocol, even for the sake of addressing vulnerabilities, requires coordination. This means it takes more time and effort to deploy security fixes in a decentralized system than in a centralized one, and blockchain systems can be vulnerable for longer periods of time than centralized counterparts» [14];

2. Describing the voting mechanism itself, which is used in the Blockchain for various purposes outside the electoral process, the authors note: «[now] users can bet on the outcomes of sporting events, market movements, weather, and more... **These kinds of processes do not fulfill the requirements for secure voting in elections** and are designed for a very different purpose with a different threat model» [14]. In other words, the authors emphasize that Blockchain technology cannot be used for elections,

despite the fact that various kinds of voting and polls are already being conducted today (here we should mention «Diia»). Different degrees of responsibility and threats.

3. The study concludes with three main conclusions:

- 1) «Electronic, online, and blockchain-based voting systems are more vulnerable to serious failures than available paper-ballot-based alternatives. Moreover, given the state of the art in computer security, they will continue to be so for the foreseeable future» [14];
- 2) «Blockchain technology does not solve the fundamental security problems suffered by all electronic voting systems. Moreover, blockchains may introduce new problems that nonblockchain-based voting systems would not suffer from» [14];
- 3) «Adding new technologies to [voting] systems may create new potential for attacks. Particular caution is appropriate in security-critical applications, especially where political pressures may favor an expedited approach [on the introduction of electronic voting]» [14].

Thus, lawyers and cybersecurity experts are unanimous on the issue of introducing new technologies into the election and/or referendum process. The decision of the Ukrainian legislator to introduce e-voting may be premature, or even fundamentally wrong, which will lead to irreparable consequences.

In view of the above, it is proposed to amend the Electoral Code of Ukraine, namely, to remove Article 18 «Use of Innovative Technologies in the Electoral Process» and other provisions of the Code that develop the provisions of Article 18 [15].

This decision seems logical, given the content of Article 18 of the Code, which provides for:

- 1) «voting at the polling station with the help of technical means and software (machine voting)» [15] - due to the impossibility of ensuring voter anonymity;
- 2) «counting of votes using technical means for electronic vote counting» [15] - due to the impossibility to verify the correctness of the count, to conduct a repeat vote count;

3) «drawing up protocols on vote counting, results and results of voting using the information-analytical system» [15] - the same as in paragraph «2»).

It is also proposed to exclude the provisions on electronic voting in the Law of Ukraine «On the All-Ukrainian Referendum», in particular, the law «on the use of innovative technologies for electronic (machine) voting» [16].

It may seem that electronic voting, especially Internet voting, is the key to solving the problems of post-war elections in Ukraine. However, the introduction of innovative technologies in the electoral process creates many risks and potential negative consequences. Any benefits from the introduction of e-voting cannot outweigh the parallel growing scale of threats.

It is also worth noting that citizen participation in elections and referendums is a form of direct democracy, where people express their position and shape the vector of further development of the state. Elections and referendums are not just another sociological survey that you can take part in in 30 seconds while lying on the couch.

The process of digitalization of public services that citizens face every day should not affect elections. After all, every national election and referendum is a significant and extremely responsible event that requires proper «support».

SECTION 2. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3.2.1

2.1 Application of information technologies in adoption of administrative acts

Artificial intelligence (hereinafter referred to as AI) is one of the most important and discussed technological achievements of our time, which is radically changing many aspects of human activity, including the legal sphere. The development of AI raises numerous issues, among which its legal status and interaction with existing legal systems are of the greatest importance. There are a significant number of approaches to defining the essence of AI, from perceiving it as part of robotics to considering it as an independent direction of science and technology, which requires comprehensive legal regulation. Today, it is important to understand not only the technical aspects of AI functioning, but also the impact of its use on legal norms, in particular on the processes of drawing up administrative acts. The growing influence of AI on various industries, in particular in the field of public administration, poses new challenges for scientists and practitioners in the legal regulation of this technology. Consideration of the possibilities and limitations of the use of AI in the context of legal procedures requires lawyers to take new approaches to analyzing its legal personality, ethics, and responsibility for decisions made. This is especially important for Ukraine, where legislation must adapt to international standards, in particular to the norms of the European Union.

In view of the above, this article focuses on the analysis of the main approaches to defining the concept of AI in the legal sphere, as well as on the possibilities of its implementation to improve the process of drawing up administrative acts in Ukraine. Particular attention is paid to studying the potential of AI to automate the decision-making process, improve the motivational part of administrative acts and check documents for errors. At the same time, the risks associated with the implementation of these technologies are analyzed, and the possibilities of minimizing them through improving legislation and technical support are analyzed.

Despite certain difficulties associated with the integration of AI into the legal process, its use in state bodies is an important stage of digital transformation, which can significantly increase the efficiency and transparency of administrative procedures in Ukraine. Therefore, it is necessary to focus on the development of legislative and ethical regulation in order to most effectively integrate the latest technologies into legal practice and ensure the protection of human rights in a rapidly changing technological environment.

Recent research in the field of artificial intelligence in the legal sphere provides various views on its nature, functions and legal status. AI continues to be the subject of active scientific debate, in particular regarding its impact on legal processes and legal regulation. In the context of administrative proceedings, not to mention the sphere of administrative act registration, the introduction of artificial intelligence is not a very discussed topic. Therefore, the study of the advantages and disadvantages of the introduction of AI in the registration of an administrative act is being conducted for the first time.

Currently, in Ukraine, despite the existence of the Concept of the Development of Artificial Intelligence, there is incomplete and inconsistent regulation of the legal status of AI, which is the subject of sharp scientific and practical discussions. The problem is not only how to correctly classify and define AI, but also how to integrate it into the legal system, where important aspects are issues of ethics, legal personality and liability for actions taken by such systems.

In addition, currently in Ukraine there are no clearly defined norms regulating the legal status of AI in the context of interaction with other legal institutions, such as human rights, personal data protection, liability for AI errors, etc. The problem is complicated by the need adaptation of Ukrainian legislation to international standards, in particular to EU norms, which creates additional difficulties in the process of implementing technologies and their legal regulation.

In view of this, there is a need to develop a new approach to the legal regulation of AI, which would take into account the rapid development of technologies, as well as ensure the protection of human rights and increase the efficiency of the legal process.

It is important to consider not only the theoretical aspects of the functioning of AI, but also practical mechanisms for its integration into the public administration system, in particular into processes related to the execution of administrative acts.

Thus, the main problem is the lack of a clear legal definition of AI and the need to develop an effective system of legal regulation that would ensure the consistency of the technological capabilities of AI with ethical norms and principles of legal regulation in Ukraine.

There are a significant number of definitions of AI, which vary from the perception of it as part of robotics to the understanding of AI as an independent direction of development of science and technology. Analyzing the above scientific approaches to defining the concept and functions of artificial intelligence (AI) in the legal sphere, we can distinguish several main directions that reflect the specifics of understanding AI and its functioning:

1. AI as a computer program for data analysis - Varava I.P. and Paramonova Yu.O. focus on the functionality of AI as a computer program that analyzes and processes data, creating the illusion of intellectual processes similar to human ones [18].

2. AI as an intelligent system that exceeds human capabilities - Mahind Rupali and Patil Amit describe AI as intelligence that surpasses human in many areas [21]. They differentiate between weak and strong AI, focusing on the ability of AI to learn, adapt, solve complex problems and linguistic logic.

3. Cybernetic approach - Baranov O.A. considers AI through the prism of the cybernetic approach, which focuses on information processing, its storage, transmission and transformation in complex dynamic systems [17]. AI is defined as an algorithmic model of human cognitive functions. This approach is theoretically supported by the works of Norbert Wiener and became the basis for the principle of technological neutrality. It is this approach, from our point of view, that is more comprehensive, since it clearly outlines the nature of the functioning of AI. It is cybernetics that studies the processes of information management and processing regardless of the material nature of the system, and the processing, analysis and transformation of information are the basis for the operation of modern AI systems,

including those used in the legal sphere. It is this approach that takes into account not only current achievements, but also the potential for the development of AI, including the principle of technological neutrality. Moreover, in a world dominated by integrative systems, an approach that combines philosophical, mathematical and applied aspects is the most relevant. The concept of AI is also enshrined in national legislation, namely in the Concept of the Development of Artificial Intelligence in Ukraine, where AI is defined as an organized set of information technologies that allows performing complex tasks through the use of scientific methods, information processing algorithms, the creation and use of knowledge bases, decision-making models, and the determination of ways to achieve set goals [19]. In this case, AI is considered as a set of information technologies, the main focus of which is the ability to perform complex tasks using scientific methods and algorithms. This definition has the advantages of simplicity and application orientation, but it is limited, since it does not take into account the aspects of ethics, legal status, autonomy, or cognitive nature of AI. Returning to the cybernetic approach of O.A. Baranov, he offers a more comprehensive approach. Therefore, regulatory consolidation is suitable for the formation of regulatory acts, but does not take into account the complex nature of AI, as Baranov's cybernetic approach does.

However, in modern scientific discussions, the problem arises not only of defining the essence of AI, but also of its legal status. In Ukraine, according to the Concept of Artificial Intelligence Development (hereinafter referred to as the Concept).

The Cabinet of Ministers has recognized the need to create a state policy that regulates the development and implementation of AI. The central issue is determining the legal status of AI, which involves analyzing its legal personality, responsibility, norms of use and protection of human rights. The legal status of AI can be defined as a set of ethical norms that regulate its creation, use and impact on legal relations. The main aspects include:

- the lack of subjectivity of AI, since it does not have legal personality or the ability to independently participate in legal relations. All actions of AI systems are considered to be carried out by its developers, operators or owners.

- principles of legal regulation, which include compliance of AI activities with the principles of the rule of law and respect for human rights and the protection of personal data during AI processing and ensuring the right to privacy.

- ethical norms, meaning the implementation of the principles of transparency, ethics and responsibility during the creation and use of AI and the creation of mechanisms for assessing the compliance of AI systems with ethical standards and legislation.

- liability for damages caused by AI systems lies with individuals or legal entities that develop or use it [19].

During the analysis of the aforementioned Concept, several problems were identified related to determining the legal status of AI. Firstly, AI is currently regulated by analogy with computer programs, which in Ukraine are equated with literary works. However, AI has a much broader functionality, which raises questions about its adequate legal regulation, since, in our opinion, the Concept does not clearly outline the legal status of AI. Secondly, the Concept itself states that Ukrainian legislation needs to be adapted to international standards, such as the Recommendations of the OECD and the Council of Europe. Although Ukraine seeks integration with the EU, there are difficulties with the implementation of European norms into Ukrainian legislation, since they may be contradictory or not correspond to the Ukrainian context. This can create confusion for both regulators and developers, especially those focused on the EU market. Tymoshenko O.O. agrees with this view, and also indicates that Ukraine may borrow rules from other states, which may sometimes not meet EU standards and create difficulties for their implementation in practice. Thirdly

Thus, artificial intelligence is a challenge for modern legal science, since it requires a new approach to its legal regulation. Given the rapid development of technology, it is important to ensure balanced legislation that would promote innovation and at the same time protect human rights. Solving this problem is possible only under conditions of cooperation between scientists, lawyers, AI developers and state authorities. Having considered the legal nature of AI, let us move on to exploring the prospects for its implementation during the preparation of an administrative act, which is the result of a

decision on a case. To begin with, let's consider the legal regulation of the execution of an administrative act and its procedure in order to determine where AI capabilities can improve and facilitate this process.

The Law of Ukraine "On Administrative Procedure" (hereinafter referred to as the Law) regulates the issue of the execution and adoption of an administrative act, namely Articles 69-73. The process of executing an administrative act in accordance with the legislation is a clearly regulated procedure that includes several key stages and provides for specific requirements for the form, content and procedure for adopting such acts. First of all, an administrative act is issued by an administrative body within the limits of its powers based on the results of consideration of the case. In some cases specified by law, the adoption of the act is possible in automatic mode, which emphasizes the integration of digital technologies into the administrative process. The main form of the act is written, however, under certain circumstances (for example, to prevent threats to life or safety), an oral form is allowed, with subsequent written confirmation upon request participants in the proceedings. In the case of an electronic form, an administrative act must meet the requirements of the legislation on electronic document flow. An administrative act consists of four parts (introductory, motivational, resolute, final), each of which performs a specific function. The act must contain information about the administrative body, the essence of the decision, legal justification, terms of validity and the possibility of appeal [20].

Having analyzed the process of drawing up an administrative act, we can propose introducing AI in the following areas:

1. Automation of decision-making using AI;
2. Improvement of the motivational part;
3. Checking acts for errors.

More details about each area:

1. AI can be used to automatically make decisions in standard cases that have clearly defined legal norms and solution algorithms. For example, in situations where data analysis of national electronic information resources is sufficient, AI is able to quickly assess the situation, apply the relevant legal norms and issue a decision without

human intervention. This will reduce the time for reviewing typical cases and reduce the burden on administrative bodies. Additionally, automation of the process frees employees of administrative bodies from routine work, allowing them to focus on more complex and non-standard tasks. At the same time, the following significant risks may be encountered:

- in non-standard situations, AI may mistakenly apply a template approach, which will lead to an unfair decision.- uncertainty about who is responsible for AI errors (developer, operator or administrative body as specified in the Convention).

- citizens may be wary of automated decisions, especially if they do not understand the principles of AI.

- there may also be errors in algorithms or lack of updates, which can lead to mass erroneous decisions.

In our opinion, the prospects for applying AI in this direction have more advantages. All the problematic issues mentioned above have a fairly simple and logical solution: regarding the first issue, the benefit of AI will be greatest when solving standard cases, while more complex cases will be dealt with by professional specialists, which, on the contrary, will facilitate their work, and the work itself will not be routine and uninteresting. Regarding the second issue, it is acute not only in the field of administrative justice, but also in other areas, and therefore it is logical to improve the legislation, which will be aimed at solving this issue. Regarding the last two risks, these responsibilities for improving the AI system will be assigned to technical workers, and as for ordinary employees of administrative bodies, in our opinion, in connection with the digital transformation that every year introduces “amendments” to our legislation, they must be able to adapt to such innovations. Every day, many new inventions appear in the world, and if they help to specify and improve any process of human life, then they are not just what is needed, they must be implemented in national systems.

2. AI can analyze legal norms and court practice to automatically formulate the motivational part of an administrative act. This will ensure the accuracy of legal reasoning, avoid logical errors and reduce the subjective factor. In our opinion, if you give AI access to the necessary database, it will be able to find relevant legal norms,

judicial practice and logically justify decisions. Another positive point in this context is that the exclusion of the human factor reduces the likelihood of biased or insufficiently reasoned decisions, which is very relevant in connection with the level of corruption in the country. Considering the risks that may arise here, we emphasize that the text of the motivating part may be too "technically" formulated, which will be difficult to understand, as well as the incompleteness or inaccuracy of the data analyzed by the AI may lead to erroneous conclusions. In this case, the human factor comes to the rescue, but then the question arises, why introduce it, if in the end it is the person who will shape the final result? We look at it from the point of view of the time used. Checking the document will take much less time than creating it "from scratch". Again, AI relieves the workload of workers.

3. Using AI to check administrative acts will help to identify and correct grammatical, stylistic, legal or arithmetic errors even before they are approved. This minimizes the risk of appealing decisions due to technical inaccuracies. The advantages of such an introduction will be the rapid processing of huge amounts of information and making decisions much faster than a person. Analyzing the problematic aspects of such an innovation, we came to the conclusion that in some cases AI may not recognize errors that are not provided for by the algorithm, or correct what is not an error (for example, specific terminology), or software flaws may cause additional errors instead of eliminating them. To solve this problem, it is necessary to involve experienced specialists in the field of technical support, which will contribute to the emergence of new jobs and the emergence of new areas of professional activity. Despite the existing risks, the advantages of introducing AI in the administrative process outweigh the potential negative consequences. In particular, the use of AI in automating decision-making, improving the motivational part and checking acts for errors will significantly increase the efficiency of administrative bodies. To minimize risks, it is necessary to improve legislative regulation, provide constant technical support and train specialists to adapt to new technologies. Thus, the implementation of AI is a necessary stage of the digital transformation of state bodies, which will help improve the quality and transparency of administrative procedures in Ukraine. A separate direction of

innovations provided for by the legislation on the provision of administrative services, which involve the use of information and communication technologies, is the information of consumers of administrative services by the government body. And these innovations involve the transformation of previously optional phenomena in the activities of government bodies into mandatory ones. One of such phenomena is the presence of an official website of the government body, which from now on must exist not only in executive bodies, but also in local self-government bodies.

Thus, the implementation of AI in legal practice is necessary to ensure innovative and effective solutions in modern legal systems. For this, it is necessary to provide national legislation with modern tools that will meet both national and international requirements.

2.2 Щодо зарубіжного досвіду регулювання офіційної допомоги розвитку: основні законодавчі акти країн Центральної та Східної Європи

В умовах глобалізації та посилення міжнародних викликів, таких як зміна клімату, міграція, соціальна нерівність та економічні кризи, офіційна допомога розвитку (“official development assistance”) набуває дедалі більшого значення як інструмент забезпечення міжнародної солідарності та досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Для багатьох країн такого роду допомога є ключовим механізмом підтримки сталого розвитку, економічного зростання та зміцнення інституційної спроможності. Зокрема, Д. Дан та В. Бінь [22] у своєму науковому доробку акцентують увагу на тому, що офіційна допомога розвитку має позитивний й значний вплив на економічне зростання в країнах, що розвиваються. На нашу думку, в контексті дослідження актуалізується питання досвіду країн Центральної та Східної Європи. Це зумовлено тим, що країни зазначеного регіону відносно недавно виступали як реципієнти міжнародної допомоги, а нині активно формують власні програми офіційної допомоги розвитку. У цьому контексті, країни регіону, такі як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія та Естонія, демонструють важливі інновації, що стосуються прозорості, ефективності та спрямованості допомоги. Вивчення їхніх практик відкриває нові перспективи для адаптації та вдосконалення підходів до міжнародної допомоги розвитку в інших державах, зокрема в Україні.

З урахуванням цього, країни Центральної та Східної Європи демонструють унікальний підхід до регулювання офіційної допомоги розвитку, поєднуючи у собі досвід донорів і реципієнтів допомоги. Такий перехід від одержувачів до надавачів міжнародної допомоги створив підґрунтя для формування сучасного, комплексного законодавчого регулювання офіційної допомоги розвитку. Законодавчі акти в цій сфері є не лише інструментом реалізації міжнародних зобов'язань, але й відображенням стратегічних пріоритетів розвитку та партнерства.

В цілому, міжнародна офіційна допомога розвитку займає одне з пріоритетних місць у політиці міжнародного сприяння розвитку [23, с. 101]. Проте, протягом останнього десятиліття дослідження щодо зв'язку між офіційною допомогою розвитку та економічним зростанням характеризується певною неоднозначністю [24, с. 1].

Україна, як держава, яка наразі перебуває в процесі європейської інтеграції та зміцнення своєї позиції на міжнародній арені, може отримати значну користь від досвіду країн Центральної та Східної Європи. Підтримка міжнародних партнерів у вигляді офіційної допомоги розвитку відіграє важливу роль у зміцненні державного управління, модернізації інфраструктури та посиленні соціально-економічного розвитку. Водночас удосконалення національної законодавчої бази у сфері міжнародної допомоги є ключовою умовою для підвищення ефективності використання таких ресурсів і забезпечення відповідності міжнародним стандартам.

Метою даного дослідження є аналіз законодавчих ініціатив країн Центральної та Східної Європи в контексті регулювання офіційної допомоги розвитку. Акцент зроблено на виявленні найкращих практик, викликів і можливостей, які можуть бути корисними для розробки сучасної законодавчої бази України у сфері офіційної допомоги розвитку. У дослідженні використовуються порівняльні методи аналізу, документальні джерела, а також досвід реалізації конкретних програм допомоги. Особливу увагу приділено стратегічним документам, нормативно-правовим актам, а також інституційним підходам, що регулюють питання офіційної допомоги розвитку у регіоні.

Це дослідження також спрямоване на заповнення існуючої прогалини серед наукових доробків, оскільки більшість наукових праць акцентують увагу на практиках традиційних донорів (країн Західної Європи чи Північної Америки). Досвід Центральної та Східної Європи залишається менш дослідженим, попри його значущість для країн з перехідною економікою. Аналіз такого досвіду дозволяє сформулювати практичні рекомендації, які сприятимуть вдосконаленню національної системи офіційної допомоги розвитку в Україні, її

інтеграції в європейський контекст і посиленню ролі як донора міжнародної допомоги.

Співвідношення категорій «офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога».

Аналіз співвідношення категорій «офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога» є важливим для розуміння структури міжнародної підтримки розвитку, оскільки є важливим механізмом забезпечення розвитку держав, що розвиваються, а також постконфліктних країн і держав, які стикаються з економічними чи соціальними викликами. Дуже часто дані категорії («офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога») ототожнюються, проте слід наголосити, що насамперед вони є взаємопов'язаними, проте мають відмінні цілі, форми реалізації та масштаби впливу.

Аналізуючи наявні визначення категорій «офіційна допомога розвитку» та «міжнародна технічна допомога», слід звернути увагу й зупинитись на наступних. Офіційну допомогу розвитку слід розглядати як державну допомогу країнам, що розвиваються, спрямовану на сприяння економічного розвитку і добробуту країн-реципієнтів. Визначено, що така допомога може надаватися двосторонньо – від донора до реципієнта – або може бути спрямована через багатосторонні інституції (агентства) розвитку, зокрема такі як Організація Об'єднаних Націй або Світовий банк [25]. З урахуванням даного визначення, зазначаємо, що офіційна допомога розвитку може охоплювати всі форми фінансової, технічної та гуманітарної допомоги, які надаються розвиненими країнами або міжнародними організаціями задля підтримки сталого соціально-економічного розвитку країн із рівнем доходів, який є нижчим.

Досліджуючи категорію «міжнародна технічна допомога», звертаємо увагу на визначення, закріплене у Постанові Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги». Відповідно до неї, під категорією «міжнародна технічна допомога» слід розуміти фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до

міжнародних договорів України, надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України [26]. Вона може залучатись у вигляді :

- будь-якого майна, необхідного для забезпечення виконання завдань проєктів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні;
- робіт і послуг;
- прав інтелектуальної власності;
- фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті;
- інших ресурсів, не заборонених законодавством, у тому числі стипендій [27]. З урахуванням цього, міжнародна технічна допомога спрямована на передачу знань, технологій, обладнання, навчання персоналу або консультації, а основну її мету вбачаємо в підвищенні інституційної спроможності та технічної компетенції країни-реципієнта.

Виходячи із наданих визначень, можна чітко сформулювати цілі офіційної допомоги розвитку та міжнародної технічної допомоги, що також є важливими в контексті співвідношення даних категорій. Офіційна допомога розвитку орієнтована на широкі цілі, зокрема – це зменшення та подолання бідності, покращення системи охорони здоров'я, освіти, інфраструктури, зміцнення демократії та сталий розвиток в цілому, тобто, сприяння комплексному розвитку. У свою чергу, міжнародна технічна допомога має конкретні технічні або спеціалізовані цілі – впровадження нових технологій, удосконалення державного управління або розбудова інституцій.

З урахуванням зазначеного вище, на нашу думку, категорія «офіційна допомога розвитку» (далі – ОДР) є більш ширшою категорією, аніж «міжнародна допомога розвитку» (далі – МТД), оскільки перша охоплює фінансову, гуманітарну та технічну допомогу, а друга категорія зконцентрована на наданні технічної підтримки, передачі знань та розвитку інституційної спроможності та професійного рівня кадрового складу у країнах-реципієнтах.

Важливим аспектом дослідження є принципи регулювання ОДР й МТД на міжнародному рівні. Зокрема, проаналізувавши нормативні акти (Паризьку

декларацію [28], Резолюцію про Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р. [29], Пусанський план партнерства [30] авторським колективом запропоновано до принципів регулювання ОДР на міжнародному рівні відносити наступні :

– принцип цільової спрямованості на боротьбу із бідністю та сталий розвиток (ОДР повинна бути спрямована на підтримку найбільш уразливих країн і населення з метою подолання бідності, зменшення нерівності та сприяння досягненню цілей сталого розвитку);

– принцип партнерства (тісна співпраця між країнами-донорами і країнами-реципієнтами. Програми допомоги розробляються на основі національних стратегій розвитку країн-реципієнтів, враховуючи їхні потреби та пріоритети);

– принцип прозорості та підзвітності (країни-донори та реципієнти повинні забезпечувати прозорість процесів надання та використання допомоги. Оскільки регулярний моніторинг, звітність та незалежна оцінка програм ОДР сприяють підвищенню довіри до механізмів допомоги);

– принцип ефективності та результативності (допомога повинна використовуватися раціонально, зосереджуючись на досягненні конкретних результатів, враховуючи узгодження, гармонізацію, управління результатами, взаємну підзвітність та орієнтацію на досягненні ефекту);

– принцип узгодження з національними пріоритетами (ОДР має відповідати національним програмам і стратегіям розвитку країн-реципієнті з метою уникнення дублювання зусиль і забезпечення максимального позитивного впливу на місцеву економіку та соціальні процеси);

– принцип гендерної рівності та інклюзивності (особливий акцент у програмах ОДР робиться на забезпеченні рівності прав жінок і чоловіків, а також на інтеграції маргіналізованих груп у процес розвитку);

– принцип уникнення боргових ризиків (надання допомоги у формі пільгових кредитів повинно враховувати можливості країн-реципієнтів щодо погашення боргу);

– принцип стійкості і довгострокового впливу (програми ОДР мають бути спрямовані на створення умов для самостійного розвитку країн-реципієнтів, з акцентом на екологічну, соціальну та економічну сталість) й

– принцип захисту прав людини (допомога повинна відповідати міжнародним стандартам прав людини, сприяти демократії, верховенству права та зміцненню громадянського суспільства).

У свою чергу, звертаючись також і до доктринальних джерел [31, с. 64; 32, с. 41], принципи регулювання МТД можна представити наступним чином :

– принцип узгодження (залучення МТД відбувається на основі узгодженості між країною-реципієнтом і країною-донором, які надалі співпрацюють як партнери під час реалізації проекту, об'єднуючи зусилля для досягнення спільної мети);

– принцип законодавчої визначеності (взаємовідносини між донором і реципієнтом базуються на чітко визначених та ратифікованих правилах, які формують основу для ефективної системи координації та управління МТД);

– принцип причетності (стратегічні плани розвитку сфери МТД з боку донора повинні відповідати національним стратегічним планам розвитку країни-реципієнта, що сприятиме більш ефективному плануванню та раціональному розподілу бюджету);

– принцип передбачуваності (спільна обізнаність про політичні процеси в країні-донора та країні-реципієнта є важливою, оскільки розуміння політичних і економічних обставин обох сторін дозволяє ефективно планувати перспективи реалізації проектів МТД на належному рівні);

– принцип відповідальності (відповідальність за ефективність використання МТД має бути спільною зі зміною акценту на відповідальність країн-донорів перед своїми урядами, громадянами, міжнародною спільнотою та країнами-реципієнтами, що закладено в основах моніторингу МТД та реалізації цілей сталого розвитку).

Принципи регулювання як ОДР, так і МТД на міжнародному рівні свідчить про інтеграцію цілей сталого розвитку, прозорості, партнерства та ефективності

в практики управління міжнародною допомогою. На нашу думку, зазначені вище принципи взаємодоповнюють одне одного, формуючи цілісний підхід до управління міжнародною допомогою. Узгодженість стратегій, прозорість, підзвітність і орієнтація на довгострокові результати сприяють реалізації спільних міжнародних цілей сталого розвитку. Водночас важливою залишається адаптація цих принципів до конкретних умов і викликів країн-реципієнтів, щоб забезпечити максимальний позитивний вплив.

Вважаємо, що категорія «офіційна допомога розвитку» включає «міжнародну допомогу розвитку» як один із компонентів. Проте, їхні сфери застосування можуть не співпадати. ОДР часто охоплює фінансування інфраструктурних проєктів та інвестицій у значні економічні сектори, тоді як МТД зосереджена на «м'яких» компонентах розвитку – освіті, інституційному зміцненні та адаптації управлінських підходів. У той час як ОДР може впливати на макроекономічний рівень, МТД робить наголос на локальній ефективності та довгостроковому впливі через людський капітал. ОДР та МТД є взаємодоповнювальними інструментами міжнародної допомоги. Їхня ефективна інтеграція дозволяє країнам-реципієнтам отримувати не лише матеріальні ресурси, але й експертну підтримку, що сприяє сталому розвитку та зниженню залежності від зовнішньої допомоги в майбутньому.

Загальні аспекти правового регулювання офіційної допомоги розвитку у країнах Центральної та Східної Європи.

Важливий напрямок використання міжнародного державного фінансування, зокрема ОДР, полягає в заохоченні мобілізації додаткових ресурсів з інших джерел, як державних, так і приватних [29]. Країни Центральної та Східної Європи відіграють дедалі важливішу роль у системі міжнародної допомоги розвитку, діючи як реципієнти у 1990-х роках і поступово перетворюючись на донорів після вступу до Європейського Союзу. Правове регулювання ОДР у цих країнах формується під впливом міжнародних зобов'язань, регіональних ініціатив та національних правових актів,

спрямованих на забезпечення ефективності, прозорості та відповідності міжнародним стандартам.

Констатуємо, що правове регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи значною мірою базується на міжнародних нормативних документах, які були нами вже згадані. Зокрема :

– Паризька декларація про ефективність допомоги (2005) [28], яка є ключовим документом, ухваленим міжнародною спільнотою з метою покращення ефективності ОДР. Дана Декларація визначила п'ять основних принципів, які спрямовані на підвищення ефективності міжнародної допомоги, покращення її результативності та посилення партнерства між країнами-донорами та країнами-реципієнтами. Зокрема основними принципами ефективної допомоги були визначені наступні :

(1) принцип володіння (ownership), який полягає в тому, що країни-реципієнти мають брати на себе відповідальність за власні стратегії розвитку, визначати пріоритети та впроваджувати політики, які відповідають їхнім потребам. У свою чергу, донори повинні підтримувати ці національні стратегії, а не нав'язувати власні пріоритети;

(2) принцип узгодження (alignment) регламентує питання того, допомога повинна бути узгоджена з національними стратегіями розвитку країн-реципієнтів. Донори мають спрямовувати ресурси через національні системи країн-реципієнтів (наприклад, бюджети, державні інститути) для посилення їхньої спроможності. Він є тісно взаємопов'язаним та впливає із попереднього принципу;

(3) принцип гармонізації (harmonisation) відповідно до якого донори повинні координувати свої дії, уникати дублювання зусиль і розробляти спільні підходи до надання допомоги. У даному випадку посилюється значення спільного планування, моніторингу та звітності для зменшення адміністративного навантаження на країни-реципієнти;

(4) принцип управління на основі результатів (managing for results) означає, необхідність орієнтованості допомоги на досягнення конкретних результатів у

розвитку та встановлення механізмів моніторингу для оцінки прогресу. Донори і реципієнти мають спільно використовувати інформацію про результати для підвищення ефективності програм;

(5) принцип взаємної підзвітності або ж взаємної відповідальності (*mutual accountability*), що полягає у тому, що країни-реципієнти та донори повинні бути підзвітними як перед власними громадянами, так і один перед одним щодо ефективності використання допомоги. Також передбачено регулярний моніторинг виконання зобов'язань, взятих обома сторонами [28].

В цілому, Паризька декларація стимулювала реформи в країнах-реципієнтах, спрямовані на зміцнення їхніх управлінських систем – донори почали активно співпрацювати через спільні платформи, ініціативи та фонди й посилення механізмів моніторингу, оцінки та прозорості використання ресурсів.

Наступним міжнародним документом, який ми зазначали, щодо правового регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи є Пусанський план партнерства [30], що наголошує на взаємній підзвітності та інклюзивності. Певним чином, цей документ став логічним продовженням Паризької декларації, розширивши рамки ОДР, включивши нових учасників та інноваційні підходи до співпраці. Зокрема, Пусанський план визнав важливу роль країн, що розвиваються, як нових донорів (Індія, Бразилія), а також визнання важливості «Південь-Південь» співробітництва (модель міжнародного співробітництва між країнами Глобального Півдня, яка спрямована на обмін знаннями, ресурсами, технологіями та досвідом для досягнення сталого розвитку, що ґрунтується на принципах рівноправності, взаємної вигоди та солідарності. Вона відкриває перед країнами з перехідною економікою чи економікою, яка розвивається, реальні можливості для поступового економічного зростання [33]). Уперше було підкреслено роль бізнесу у фінансуванні та реалізації програм розвитку, а допомога спрямовується не лише на підтримку окремих країн, а й на вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату та боротьба з пандеміями. Пусанський план партнерства [30] визнає, що універсальні підходи не завжди працюють, і підкреслює важливість адаптації допомоги до місцевих умов, у

зв'язку із чим – наголошується на необхідності більш інклюзивного, прозорого і результативного партнерства між усіма зацікавленими сторонами.

Вже згаданий вище Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року [29] визначив стратегічні цілі та орієнтири для надання допомоги й включає 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) та 169 завдань, спрямованих на подолання бідності, збереження планети та забезпечення миру й процвітання для всіх. Зокрема, ЦСР стосуються всіх країн, незалежно від рівня їх розвитку, а Порядок денний охоплює економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку.

Країни Центральної та Східної які є членами Європейського Союзу, зобов'язані дотримуватися Спільної політики розвитку або ж Політики співпраці з метою розвитку (Development cooperation policy), що базується на фундаментальних принципах, викладених у європейських договорах [34]. Зокрема :

– Договір про функціонування Європейського Союзу [35], який визначає цілі та пріоритети політики розвитку, а його головна мета – скорочення та, в довгостроковій перспективі, викорінення бідності. Даний Договір сприяє сталому розвитку в усіх його вимірах – соціальному, екологічному, економічному та політичному;

– Європейський консенсус щодо розвитку [36], що акцентує увагу на ролі Європейського Союзу як провідного донора у світі й визначає спільну стратегію Європейського Союзу та його держав-членів у сфері міжнародної допомоги розвитку.

З урахуванням цього, членство в Європейському Союзі означає інтеграцію спільних цілей та стандартів у національні правові рамки країн Центральної та Східної Європи. Такі стандарти включають дотримання принципів прозорості, ефективності та спрямованості на довгостроковий сталий розвиток. Країни Центральної та Східної Європи, такі як Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, активно імплементують зазначені принципи в національне законодавство (про яке буде йти мова далі).

Хоча зазначені країни мають спільні підходи до регулювання ОДР, їхні правові системи демонструють низку особливостей. Зокрема, сюди пропонуємо віднести :

– пріоритетність географічних регіонів. Більшість країн Центральної та Східної Європи спрямовують допомогу до країн Східного партнерства (Україна, Грузія, Молдова тощо). На нашу думку, це пов'язано з історичними, політичними, економічними та географічними факторами, які формують їхні стратегії [37];

– секторний фокус. Здебільшого допомога зосереджена на освіті, управлінні, енергетичній ефективності та розвитку громадянського суспільства. Зокрема, Timofejevs Henriksson [37] зазначив, що у рамках європейських програм, таких як Erasmus+, країни Центральної та Східної Європи активно інвестують у розвиток освіти та обмін знаннями, особливо в сусідніх країнах, що сприяє інтеграції молоді до європейського ринку праці та підтримує демократичні процеси через освітні проєкти. Janulewicz [38] у своїй роботі наголосив, що значна частина допомоги спрямована на поліпшення державного управління, що включає технічну допомогу, модернізацію адміністративних структур і боротьбу з корупцією. Такі ініціативи допомагають зміцнити демократичні інститути в сусідніх країнах;

– інституційні механізми. Дана особливість в правовому регулюванні ОДР у країнах Центральної та Східної Європи полягає в тому, що відповідальність за координацію ОДР покладена на міністерства закордонних справ (Польща, Чехія, Угорщина) або спеціалізовані агентства (агенції) (Словаччина, Чехія). Таким чином, відповідальність за реалізацію ОДР розподіляється між урядовими органами. Міністерства закордонних справ провадять координаційну діяльність щодо співпраці з міжнародними донорами, а спеціалізовані агентства чи агенції створені для адміністрування проєктів ОДР (наприклад, Czech Development Agency (CZDA), яка працює під егідою Міністерства закордонних справ Чеської Республіки і відповідає за оперативне виконання проєктів).

З урахуванням зазначеного вище, правове регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи базується на міжнародних зобов'язаннях, узгоджених із політикою Європейського Союзу, у той же час враховуючи національні пріоритети та особливості.

У свою чергу, слід наголосити на тому, що країни Центральної та Східної Європи в контексті правового регулювання ОДР стикаються з рядом викликів, які впливають на ефективність їх допомоги. Зокрема, це:

(1) недостатнє фінансування або ж обмеженість фінансових ресурсів. ООН має на меті країни витратити 0,7% свого валового національного доходу (ВНД) на ОДР [39]. Багато країн не досягають рекомендованого рівня витрат на ОДР у розмірі 0,7% ВНД. Аналізуючи країни Центральної та Східної Європи, зазначаємо, що вони мають менші бюджети ОДР порівняно з традиційними донорами;

(2) слабка координація, яка полягає у нестачі узгодженості між національними політиками та міжнародними зобов'язаннями. Тобто, часто країни Центральної та Східної Європи стикаються з дилемою – виконувати міжнародні зобов'язання чи задовольняти внутрішні політичні пріоритети, що, у свою чергу, створює напругу в процесі розподілу ресурсів і стратегічного планування ОДР [40]. Це ускладнює реалізацію спільних ініціатив та призводить до дублювання функцій;

(3) труднощі у впровадженні принципів ефективності допомоги. Відповідно до принципів Паризької декларації, країни-донори повинні забезпечувати прозорість, підзвітність і довгострокову співпрацю з країнами-партнерами. Для країн Центральної та Східної Європи це залишається викликом через брак досвіду і технічної спроможності [37].

Таким чином, правове регулювання ОДР у країнах Центральної та Східної Європи має глибокий зв'язок із міжнародними нормами та регіональними ініціативами. Попри успіхи в адаптації міжнародних принципів, країни Центральної та Східної Європи потребують подальшого вдосконалення законодавства, зміцнення інституційної бази та посилення фінансових

зобов'язань, щоб забезпечити ефективне виконання ЦСР у глобальному контексті й успішно розвивати ОДР у регіоні. Все це пояснюється тим, що країни Центральної та Східної Європи перебувають на перехідному етапі від реципієнтів до донорів ОДР.

Законодавчі акти Литви, Латвії та Естонії у сфері регулювання офіційної допомоги розвитку.

Литва, Латвія та Естонія є невеликими державами Балтії, які за останні два десятиліття трансформувалися з реципієнтів міжнародної допомоги в активних донорів у системі ОДР. Усі країни Балтії є членами ключових багатосторонніх інституцій розвитку, а також створили свої двосторонні програми розвитку. Зараз вони допомагають і діляться своїм досвідом переходу з країнами на південь і схід [41]. Законодавче регулювання в цих країнах відіграє важливу роль у забезпеченні відповідності їхніх дій міжнародним стандартам, зокрема політиці розвитку Європейського Союзу.

Зокрема, аналізуючи діяльність й правове регулювання ОДР у Литві, увагу звертаємо на Закон про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги [42]. Цей закон вперше врегулював цілі політики співробітництва в розвитку Литви, реалізацію, координацію та фінансування, а також способи надання гуманітарної допомоги на державному рівні. У 2020 році були прийняті зміни до закону, які визначили принципи роботи новоствореного Фонду сприяння розвитку та гуманітарної допомоги (стаття 13). У 2023 році 99 членів Сейму (ніхто не був проти і не утримався) проголосували за поправку до Закону про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги, згідно якої Литва накладатиме штрафи за недотримання міжнародних санкцій, а отримані кошти перераховуватиме до Фонду співробітництва для відновлення України. Ця зміна у законодавстві чинна діятиме до січня 2034 року [43].

Згаданий Закон встановлює основні принципи, механізми та цілі міжнародного співробітництва, спрямованого на сприяння сталому розвитку, демократичним реформам та забезпеченню прав людини в країнах-партнерах. Метою Закону про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги є

сприяння сталому розвитку в країнах, що розвиваються; надання гуманітарної допомоги у випадках надзвичайних ситуацій й зміцнення міжнародного співробітництва через активну участь Литви в реалізації міжнародних програм. У свою чергу, були визначені пріоритетні напрями Литви щодо ОДР, зокрема: (1) сприяння розвитку демократичних інституцій; (2) підтримка реформ у сферах прав людини, верховенства права, освіти та охорони здоров'я; (3) розвиток економічного потенціалу через інвестиції в інфраструктуру та людський капітал й (4) допомога країнам східного партнерства (Україна, Молдова, Грузія тощо).

У 2021 році були схвалені Стратегічні напрями співробітництва розвитку Литви на 2022-2025 роки, щоб забезпечити планування та управління більш узгодженою, раціональною та сталою політикою співпраці розвитку [45]. Стратегічні напрямки оцінюють контекст політики співробітництва з розвитку, потреби країн-партнерів, окреслюють тематичні та географічні пріоритети, стратегічні цілі та завдання, інструменти фінансування заходів із співробітництва з розвитку та залучають учасників до архітектури співробітництва з розвитку.

Щодо фінансових аспектів, то основним джерелом фінансування ОДР є кошти, виділені із державного бюджету Литви. Щорічні асигнування визначаються відповідно до Закону про державний бюджет й Пріоритетів міжнародної політики, визначених урядом та Міністерством закордонних справ. Розмір коштів залежить від економічних можливостей держави та зобов'язань у межах Європейського Союзу і Організації економічного співробітництва та розвитку, й бюджетні кошти використовуються для підтримки проєктів у пріоритетних країнах та для виконання зобов'язань Литви в міжнародних організаціях. Також існує можливість залучення коштів із фондів Європейського Союзу та інших міжнародних організацій, що надає можливість залучати додаткове фінансування, що дозволяє значно розширити масштаби проєктів й можливість використання спільних європейських програм для реалізації цілей сталого розвитку.

Аналізуючи інституційну структуру, зазначаємо, що Міністерство закордонних справ Литви координує всі програми ОДР. Зокрема, Комісія з розвитку співробітництва та надання гуманітарної допомоги [44] (створена у 2014 р.) реалізує діяльність з розвитку та організовує надання гуманітарної допомоги. Литва надає багатосторонню допомогу розвитку шляхом обов'язкових і добровільних внесків і внесків до Європейського фонду розвитку, інших фондів співпраці в галузі розвитку та міжнародних організацій, а також гуманітарну допомогу країнам, які постраждали від стихійних лих і конфліктів. У країні функціонує Агентство міжнародного розвитку LTAID, що виконує адміністративні функції й створений Литвою для реалізації політики ОДР та сприяння гуманітарній допомозі. Воно функціонує під егідою Міністерства закордонних справ Литви та виконує роль ключового операційного інструменту в міжнародному співробітництві.

З урахуванням зазначеного вище, Закон про співпрацю з метою розвитку та гуманітарної допомоги став важливим етапом у формуванні Литви як активного гравця на міжнародній арені в сфері допомоги розвитку й дозволив їй інтегруватися в європейську та глобальну систему надання ОДР, підвищивши її репутацію в міжнародному співтоваристві. Завдяки цьому Закону країна зосередила свої ресурси на підтримці стратегічно важливих для ЄС регіонів, таких як Східне партнерство.

Наступною країною, на якій хотілося б зупинитися – Латвія. Після вступу до Європейського Союзу у 2004 році Латвія стала країною-донором, а не бенефіціаром, і виконує свої міжнародні зобов'язання щодо сприяння глобальному розвитку та надання підтримки країнам, що розвиваються. Латвія зобов'язується продовжувати збільшувати ОДР щонайменше до 0,23 % від свого ВВП протягом періоду з 2021 по 2027 роки.

У Керівних принципах політики співробітництва в галузі розвитку на 2021–2027 роки [46] Латвія підтверджує свою відданість сприянню сталому та демократичному розвитку як у глобальному масштабі, так і в країнах-партнерах. Основна мета цієї політики – сприяти вирішенню глобальних викликів через

зміцнення партнерства та міжсекторальної співпраці. Латвія підкреслює важливість залучення різних учасників до процесу розвитку, визнаючи значущість кожної із зацікавлених сторін, таких як:

- органи державного управління;
- місцеві органи влади;
- громадянське суспільство;
- академічні установи;
- приватний сектор;
- експерти з різних галузей.

Згідно з Керівними принципами [46], географічними пріоритетами розвитку співпраці Латвії є країни Східного партнерства ЄС (зокрема, Грузія, Молдова, Україна) та країни Центральної Азії (зокрема, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан). Зі збільшенням фінансування політики співробітництва Латвія також планує розширити свою діяльність на інші регіони, зокрема на країни Африки. Такий підхід спрямований на підтримку найменш розвинених країн, що відповідає міжнародним зобов'язанням Латвії та її внеску у вирішення глобальних суспільних проблем.

У Латвії також діє Закон про міжнародну допомогу (*Starptautiskās palīdzības likums*) [47], який визначає «співробітництво для розвитку» як надання допомоги менш розвиненим країнам з метою сприяння довгостроковому соціальному та економічному розвитку цих країн та їх суспільства; «проект співробітництва з розвитку» як некомерційну діяльність або комплекс заходів із визначеними результатами реалізації, виконавцями та строком виконання. Метою зазначеного Закону є забезпечення ефективного та прозорого планування та реалізації міжнародної допомоги, що надається Латвією, з метою дотримання принципів Комітету сприяння розвитку ООН, Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО), Організації з безпеки та співробітництва в Європі та Організації економічного співробітництва та розвитку для вдосконалення практики реалізації міжнародної допомоги. Це має забезпечити та надати високоякісну та ефективну міжнародну допомогу країнам-

реципієнтам, а також розвивати навички виконавців латвійських проєктів співробітництва в галузі розвитку та сприяти їх участі як постачальників іноземної міжнародної допомоги у фінансованих проєктах співробітництва в галузі розвитку. Закон підкреслює важливість сприяння демократичному розвитку, правам людини, соціально-економічному зростанню та сталому розвитку у країнах-партнерах.

Координацію ОДР забезпечує Міністерство закордонних справ Латвії, а також функціонує Латвійське агентство розвитку співробітництва під керівництвом Міністерства закордонних справ. Його головним завданням сприяння участі виконавців латвійських проєктів співробітництва розвитку в проєктах, що фінансуються іноземними міжнародними донорами.

Щодо фінансування ОДР у Латвії, то значна частина коштів виділяється з національного бюджету Латвії, а також активно залучається фінансова підтримка від ЄС, включаючи гранти та програми співфінансування. Слід також зазначити, що латвійське законодавство передбачає регулярну оцінку використання ресурсів і звітування перед урядом та громадськістю. Таким чином, законодавство Латвії у сфері ОДР спрямоване на забезпечення прозорості, ефективності та сприяння сталому розвитку в країнах-партнерах. Його основними акцентами є підтримка демократії, сталого економічного зростання та міжсекторальної співпраці, що відповідає міжнародним стандартам і ЦСР.

Аналізуючи Естонію як активного учасника глобальних ініціатив розвитку, слід наголосити, що вона має чітко визначену правову основу для регулювання своєї політики ОДР. Законодавство Естонії спрямоване на зміцнення демократичних інститутів, підтримку сталого розвитку та сприяння міжнародній стабільності. Естонська співпраця в галузі розвитку включає передачу допомоги та ноу-хау країнам, що розвиваються. Політика співробітництва Естонії у сфері розвитку базується на погоджених на міжнародному рівні цілях сталого розвитку та пріоритетах міжнародного

партнерства Європейського Союзу. Розвиток політики співпраці розвитку Естонії базується на потребах географічно визначених цільових країн.

Пріоритетні напрями співпраці розвитку Естонії визначені :

- розвиток демократії, верховенства права та практики належного управління, включаючи розширення можливостей громадянського суспільства;
- підтримка економічного розвитку;
- сприяння якійсній освіті;
- підвищення обізнаності естонської громадськості про виклики світового розвитку;
- горизонтальними пріоритетами є екологічно сталий розвиток, гендерна рівність і широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій і прийняття рішень електронного урядування [48].

Основне джерело фінансування ОДР в Естонії – кошти із державного бюджету. Щодо інституційної структури, то головним органом управління ОДР є Міністерство закордонних справ Естонії. Естонський центр міжнародного розвитку співробітництва (ESTDEV) відповідає за реалізацію конкретних програм і контроль за їх виконанням і є державним фондом, який реалізує цілі міжнародного розвитку співробітництва Уряду Республіки. ESTDEV зосереджується на проєктах, де Естонія має багаторічний практичний досвід, яким може поділитися. Роль ESTDEV полягає в тому, щоб надихати естонські країни-партнери на встановлення цілей і пошук інноваційних рішень для виконання своїх планів розвитку, які були б ефективними та включали б усі соціальні групи. Зокрема, Естонія є лідером у сфері цифрового розвитку, тому основний акцент її програм ОДР робиться на діджиталізації державного управління в країнах Азії та Африки.

Естонія демонструє інноваційний підхід до офіційної допомоги розвитку, роблячи акцент на цифрових технологіях, кібербезпеці та сталому розвитку. Її законодавча база забезпечує прозорість і ефективність реалізації програм, а чіткі пріоритети дозволяють сприяти значущим змінам у країнах-партнерах.

Таким чином, проаналізувавши країни Балтії, робимо висновок, що спільними аспектами у правовому регулюванні ОДР є спрямованість на підтримку Східного партнерства (усі три країни активно підтримують сусідні держави, зокрема Україну, Молдову та Грузію); законодавчі акти гармонізовані з правовими нормами ЄС, що забезпечує ефективну участь у спільних програмах розвитку; національні закони передбачають обов'язкову звітність і моніторинг усіх програм ОДР й особлива увага приділена цифровим рішенням і сучасним технологіям у реалізації програм допомоги.

Литва, Латвія та Естонія демонструють ефективні моделі правового регулювання ОДР, що базуються на міжнародних стандартах та адаптовані до національних пріоритетів. Високий рівень прозорості, акцент на інноваціях і підтримка демократії забезпечують вагомий внесок цих країн у досягнення глобальних цілей сталого розвитку.

Особливості регулювання офіційної допомоги розвитку у країнах Вишеградської групи.

Вишеградська група, Вишеградська четвірка, V4 або ж Європейський квартет об'єднує Польщу, Чехію, Словаччину та Угорщину, які стали ключовими донорами у системі офіційної допомоги розвитку після їх вступу до Європейського Союзу [49]. Як члени ЄС, країни V4 зобов'язані дотримуватися європейської політики розвитку, водночас адаптуючи міжнародні стандарти до національних правових систем. Ці країни зосереджені на підтримці сусідніх держав, зокрема регіону Східного партнерства, Африки та Балкан.

Аналізуючи правове регулювання ОДР у Польщі, то слід виокремити Закон про співпрацю у галузі розвитку (*Ustawa o współpracy rozwojowej*) [50]. Він визначає правові основи надання Польщею міжнародної допомоги, окреслює механізми фінансування, моніторингу та оцінки ефективності. Визначено, що співробітництво в галузі розвитку означає всі види діяльності, що здійснюються органами державного управління з метою надання країнам, що розвиваються, відповідно до принципу міжнародної солідарності:

- (1) допомоги розвитку, що складається, зокрема, з:

а) сприяння та підтримки розвитку демократії та громадянського суспільства, включаючи розвиток парламентаризму, принципів належного управління та поваги до прав людини,

б) підтримки їх сталого соціально-економічного розвитку, вжиття заходів, спрямованих на зменшення бідності та покращення здоров'я населення та підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації населення;

(2) гуманітарної допомоги, зокрема надання допомоги, догляду та захисту населенню, яке постраждало внаслідок збройних конфліктів, стихійних лих чи інших гуманітарних криз, спричинених природою чи людиною.

Принципами політики ОДР Польщі є: (1) солідарність (Польща наголошує на моральній відповідальності перед країнами, які потребують допомоги, зокрема у боротьбі з бідністю, нерівністю та викликами кліматичних змін); (2) демократичні цінності (підтримка демократичних реформ і розбудова правової держави в країнах-партнерах); (3) ефективність (забезпечення прозорості, моніторингу та оцінки результатів допомоги) й (4) глобальне партнерство (взаємодія з іншими донорами, міжнародними організаціями, приватним сектором і громадянським суспільством).

Міністерство закордонних справ Польщі є відповідальним за координацію та реалізацію політики ОДР, включаючи планування, моніторинг і оцінку програм. Польська агенція міжнародного співробітництва та розвитку (Polska Romos) є основним виконавчим органом, що реалізує проекти та програми ОДР у країнах-партнерах.

Чеська Республіка активно бере участь у глобальних ініціативах зі сталого розвитку через реалізацію ОДР. Її підходи регулюються законодавчими актами та стратегічними документами, які визначають географічні й тематичні пріоритети допомоги, забезпечуючи ефективність і прозорість реалізації програм.

Основний законодавчий акт Чехії – «Закон про іноземне співробітництво та гуманітарну допомогу, що надається за кордоном, та про внесення змін до відповідних законів» (Zákon o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci

poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů) [51]. Зовнішнє співробітництво в галузі розвитку здійснюється таким чином, щоб досягти поставлених цілей, зокрема шляхом реалізації програм і проєктів розвитку, направлення експертів, надання державних стипендій для навчання в університетах Чеської Республіки, грошових пожертвувань за кордон, фінансових внесків в іноземні установи, міжнародні організації та інтеграційні групи та шляхом надання пільгових позик і кредитів. Співробітництво в галузі зовнішнього розвитку становить собою сукупність заходів, фінансованих з державного бюджету, метою яких є сприяння усуненню бідності в контексті сталого розвитку, включаючи досягнення Цілей розвитку тисячоліття, до економічного та соціального розвитку, захисту навколишнього середовища, а також підтримки демократії, поваги до прав людини та належного управління в країнах, що розвиваються.

Закон встановлює принципи прозорості, ефективності та відповідності міжнародним зобов'язанням у реалізації програм ОДР. Чеська Республіка зосереджує свою допомогу на країнах, які відповідають її зовнішньополітичним інтересам і потребують підтримки для досягнення сталого розвитку: країни Східного партнерства, Балкани, Африка, Азія.

Щодо тематичних пріоритетів, як нами було уже зазначено, Чехія (1) фінансує стипендіальні програми для студентів із країн-партнерів, а також підтримує реформи у системі освіти; (2) реалізовує програми з розбудови державних інституцій, зміцнення громадянського суспільства; (3) підтримує малий та середній бізнесу; (4) підтримує проєкти з використання відновлюваних джерел енергії.

Міністерство закордонних справ Чехії є головним координатором політики ОДР. У свою чергу, Чеська агенція розвитку (CzechAid) є виконавчим органом, який реалізує проєкти ОДР у країнах-партнерах. Вона співпрацює з міжнародними організаціями, місцевими урядам. Фінансування здійснюється через Міністерство закордонних справ, яке виділяє кошти на проєкти CzechAid,

а також відбувається залучення приватного сектору – внесок бізнесу у вигляді спільного фінансування окремих проєктів.

Основним законодавчим актом Словаччини, який визначає основи політики у сфері ОДР, є Закон щодо розвитку співробітництва (*Zákon o rozvojovej spolupráci a o zmene a doplnení niektorých zákonov*) [52]. Він встановлює основи зовнішньої політики Словаччини у сфері міжнародної співпраці та гуманітарної допомоги, визначає її цілі, принципи, інституційну структуру, механізми фінансування та моніторинг. Метою закону є сприяння сталому розвитку в країнах-партнерах; підтримка демократичних реформ, прав людини та верховенства права; усунення бідності та соціальної нерівності; реагування на гуманітарні кризи та надзвичайні ситуації. Відповідно до даного акту, основними принципами співробітництва у сфері ОДР є (1) прозорість (чіткі механізми звітності та моніторингу використання ресурсів); (2) ефективність (орієнтація на досягнення довгострокових результатів); (3) партнерство (взаємодія з місцевими урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором); (4) сталий розвиток (екологічна, соціальна та економічна сталість проєктів).

Міністерство закордонних справ Словаччини відповідальне за стратегічне планування, координацію та моніторинг проєктів, а Словацьке агентство з розвитку міжнародної співпраці (*SlovakAid*) є основним виконавчим органом, який реалізує програми та проєкти. Державний бюджет – основний фінансовий ресурс для ОДР, що виділяється щорічно. Також – це кошти ЄС – використання європейських програм співфінансування й можливість залучення бізнесу до реалізації проєктів через державно-приватне партнерство. Закон встановлює обов’язковий моніторинг використання коштів, регулярний аудит і публікацію звітів.

Щодо Угорщини, то основним законодавчим актом є Закон про міжнародне співробітництво та міжнародну гуманітарну допомогу (2014. évi XC. törvénya nemzetközi fejlesztési együttműködésről és a nemzetközi humanitárius segítségnyújtásról) [53]. Він встановлює основи зовнішньої політики Словаччини

у сфері міжнародної співпраці та гуманітарної допомоги, визначає її цілі, принципи, інституційну структуру, механізми фінансування та моніторинг. Угорщина, незважаючи на обмежені ресурси, зосереджується на ключових напрямках, таких як освіта, сталий розвиток, гуманітарна допомога та підтримка демократії, сприяючи глобальній стабільності та процвітанню. Метою зазначеного закону є: сприяння сталому економічному, соціальному та екологічному розвитку країн-партнерів; реагування на гуманітарні кризи, спричинені конфліктами, стихійними лихами або іншими надзвичайними ситуаціями; забезпечення внеску Угорщини у досягнення глобальної стабільності, безпеки та добробуту.

Основне джерело фінансування, що виділяється щорічно для реалізації проектів ОДР – державний бюджет. Угорщина залучає фінансування з європейських програм, таких як NDICI (Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа). Міністерство закордонних справ і зовнішньої торгівлі Угорщини є основним органом, відповідальним за планування, координацію та моніторинг програм ОДР, який забезпечує зв'язок між Угорщиною та міжнародними організаціями (ЄС, ООН, ОЕСР).

Аналізуючи питання правового регулювання ОДР в країнах V4, слід наголосити, що вони мають нижчий рівень ОДР порівняно з іншими державами ЄС, що становить виклик для виконання міжнародних зобов'язань (0,7% ВВП). Також треба визначити політичну нестабільність або внутрішні зміни в урядах як один із викликів, оскільки можуть впливати на довгострокові програми.

Проте, незважаючи на це, країни Вишеградської групи демонструють високий рівень інтеграції у систему міжнародної допомоги розвитку, забезпечуючи виконання європейських стандартів та пріоритетів. Їхнє законодавство спрямоване на підтримку демократії, сталого розвитку та інституційних реформ у сусідніх державах. Посилення координації та збільшення фінансування програм ОДР сприятиме подальшому підвищенню їхнього впливу на глобальному рівні.

Можливості адаптації кращих практик зарубіжного досвіду для України.

Україна активно залучає міжнародну технічну допомогу і є одним із найбільших реципієнтів ОДР серед країн Східного партнерства. Однак для ефективного використання цієї допомоги необхідно вдосконалити національну систему регулювання та реалізації ОДР. Зарубіжний досвід може стати основою для створення ефективної та прозорої моделі допомоги, що відповідатиме міжнародним стандартам. Зокрема, країни регіону, такі як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія та Естонія, демонструють комплексний підхід до реалізації ОДР, що базується на принципах прозорості, партнерства, ефективності та спрямованості на досягнення Цілей сталого розвитку.

Ключові аспекти, які можуть бути адаптовані для України. По-перше, створення цілісного законодавчого акту, який визначатиме мету, принципи та механізми реалізації ОДР із обов'язковим включенням положень щодо прозорості, підзвітності та інтеграції з міжнародними стандартами, зокрема вимогами ЄС та ОЕСР. По-друге, створення спеціалізованого агентства для координації проектів ОДР, подібного до SlovakAid чи CzechAid й посилення ролі Міністерства закордонних справ у стратегічному плануванні та моніторингу політики ОДР. По-третє, закріплення частки ВВП, яка виділяється на ОДР, із зобов'язанням поступового її збільшення до рівня 0,23% ВВП, як це передбачено для нових членів ЄС. Проте, наразі, ми говоримо про Україну як про країну-реципієнта, оскільки воєнний стан накладає відбитки. Також це використання грантів та інструментів співфінансування ЄС для розширення програм розвитку. По-четверте, це розвиток інноваційних програм, таких як цифровізація державного управління, що є успішним напрямом діяльності Естонії. Слід наголосити, що в Україні дана сфера також є однією із найбільш успішних і може слугувати прикладом для багатьох країн. По-п'яте, впровадження регулярного моніторингу ефективності програм ОДР та механізмів звітування перед громадськістю й використання підходів Паризької декларації для забезпечення прозорості та орієнтації на результати.

Робота виконана в рамках проєкту "Засади діяльності правоохоронних органів у сфері контролю за системою залучення і використання МТД: глобалізаційний вимір" (номер державної реєстрації 0124U000635).

SECTION 3. LABOR LAW

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3.3.1

3.1 Право на страйк в трудових відносинах

Вступ

Рівень демократії в державі визначається обсягом прав і свобод людини і громадянина та державними гарантіями їх реалізації. Держава зобов'язана гарантувати захист прав та законних інтересів громадян. Сучасний стан реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян не дає підстав вважати про високий рівень демократії в Україні. Перш за все мова йде про соціально-економічні права громадян, і, зокрема, - право на страйк і способів його реалізації.

За останні 10 років страйк став повсякденним явищем сучасного економічного світу. Зокрема, найбільш потужними можна назвати страйк пілотів компанії Lufthansa (2016р.), бортпровідників компанії British Airways (2016р.), польських перевізників (2023р.), страйк працівників компанії Amazon (2023р.), страйк акторів та сценаристів Голівуду (2023р.) [54]. Зрозуміло, що кожен проведений страйк призводить до негативних фінансових та економічних наслідків як для роботодавця, зокрема, так і для держави в цілому. Тому уряди держав прагнуть уникати громадянської активності найманих працівників.

Результати статистичних досліджень свідчать про збільшення кількості страйків в умовах політичної та економічної нестабільності в країні. Так, за словами професора Прістонського університету Лайни Мослі (Layna Mosley) “ трудові права пов'язані із міжнародним економічними та внутрішньополітичними змінними. Багатонаціональне виробництво, відкритість торгівлі в подальшому будуть призводити до збільшення порушення трудових прав працівників. Прямі іноземні інвестиції матимуть позитивний вплив на ці права. Що стосується внутрішньої економічної та політичної динаміки, то я

очікую менше порушень колективних прав в країнах, які характеризуються демократичними політичними режимами та лівими урядами” [55].

Страйк, як соціальна - правова подія, являє собою складний багатоплановий процес. Тому проблеми, пов’язані з реалізацією права на страйк, потребують поглибленого дослідження. Це дає підстави для узагальнення та вироблення нових концепцій розуміння права на страйк.

Поняття страйку, як правової категорії трудового права.

В науковій юридичній літературі неодноразово обговорювалася проблема способів вирішення трудових і соціальних конфліктів, і, зокрема такого способу, - як страйк. Результати аналізу наукових досліджень з цієї проблематики висвітлені в працях Л. В. Беззубко, Н. Б. Болотіна, М. В. Сокол, М.П. Стадник, Н. М. Швець, Л. Мослі (Layna Mosley), А. Гуревич (Alex Gourevitch) та інші.

У вітчизняній юридичній науці термін “страйк” розглядають переважно як правову категорію галузі трудового права. Страйк в перекладі з англійської мови означає організоване масове, або часткове припинення роботи чи інша протидія нормальному (традиційному) перебігу виробничого процесу з метою домогтися виконання певних вимог. Страйк є одним із найбільш гострих і розповсюджених форм соціально-трудова конфліктів на підприємствах, в компаніях та організаціях,

На думку О.Лози “страйк - це ультимативна дія працівників, тиск на роботодавця шляхом припинення роботи, щоб домогтися виконання своїх вимог, не врегульованих в примирних процедурах, крайній, винятковий засіб вирішення колективного трудового спору” [56, с. 106].

Н. М. Швець розглядає страйк як крайній засіб для задоволення вимог найманих працівників і найбільш жорсткою формою колективної дії у зв’язку з трудовим конфліктом. [56, с. 107]. Згідно ч. 2 ст 17 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів” страйк визнається крайнім засобом якщо роботодавець відмовляється задовольняти вимоги найманих працівників [57]. Н.В. Дараганова наголошує, що саме страйкова боротьба дала можливість

робітникам різних країн домогтися від власників та урядів втілення соціальних реформ та поліпшення умов праці [58, с. 13-15, 263-264].

Варто зазначити, що страйк не є економічним тиском на роботодавця, а лише способом врегулювання трудового конфлікту. І даний спосіб лише підштовхує роботодавця до вирішення конфліктної ситуації. Так в ст. 17 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів” зазначено, що метою страйку є вирішення колективного трудового пору, зокрема “страйк - тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (не вихід на роботу, невиконання своїх трудових обов’язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) [59].

Отже, характеризуючи страйк, як спосіб вирішення трудових конфліктів, при з’ясуванні його ознак, можна погодитися з позицією Н. М. Щвець, яка виділяє такі ознаки страйку, як тимчасовість, колективність, добровільність, організованість [58].

Право на страйк та механізм його реалізації.

У випадку загострення конфлікту між роботодавцем та найманими працівниками підприємства, якщо примирні процедури не привели до вирішення колективного трудового спору або роботодавець ухиляється від примирних процедур чи не виконує угоди, досягнутої в перебігу вирішення колективного трудового спору, може бути розпочато страйк.

Страйк – організована акція, всі дії чи бездіяльність страйкарів у перебігу страйку мають бути скоординовані і відбуватися лише в правовому полі.

Зосередимо увагу на окремих правових аспектах реалізації права на страйк. Ініціативна група, яка прийняла рішення про проведення страйку,

визначає який орган чи особа очолить проведення страйку.

Відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” визначено, що орган (особа), який очолює страйк, зобов’язаних письмово попередити роботодавця або уповноважену ним особу, організацію роботодавців, об’єднання організацій

роботодавців не пізніш як за сім днів до початку страйку, а у разі прийняття рішення про страйк на безперервно діючому виробництві – за п'ятнадцять днів [57]. Законом передбачено письмова форма повідомлення про організацію страйку. Однак, в умовах цифровізації та електронного документообігу в наукових джерелах приділяється увага щодо способів інформування / повідомлення про свої наміри. В контексті цього згадується Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг”. Так, ст.11 Закону “Про електронні документи та електронний документообіг” зазначено, що електронний документ вважається отриманим адресатом з часу надходження авторові повідомлення в електронній формі від адресата про одержання цього електронного документа автора [60], Однак, в силу різних причин та обставин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, електронне повідомлення може не надійти, або адресат умисно не підтвердить факт отримання такого повідомлення, то в такому випадку, з метою уникнути непорозумінь, варто продублювати повідомлення на паперовому носії. Це стосується також і оформлення списку вимог страйкарів.

Відповідно до ст. 26 Закону №137 роботодавець, місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування і орган (особа), що очолює страйк, зобов'язані вжити необхідних заходів до забезпечення під час страйку життєздатності підприємства, збереження майна, додержання законності та громадського порядку, недопущення загрози життю і здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу.

У пп. 2.5, 2.8, 4.8 Положення “ Про порядок проведення страйку як крайнього засобу вирішення колективного трудового спору (конфлікту) та примирних процедур під час страйку”, затвердженого Наказом НСПП від 18.11.2008 р. №131 [61], йдеться про пропозиції щодо мінімуму необхідних робіт (послуг), що виконуватимуться на підприємстві, в установі чи організації в період страйку. Ці пропозиції мають бути прописані в рішенні про оголошення страйку на підприємстві, в рекомендаціях щодо оголошення галузевого або територіального страйку. Орган (особа), що очолює страйк, зобов'язується

сприяти роботодавцю в забезпеченні мінімуму необхідних робіт (послуг), що виконуватимуться на підприємстві, в установі, організації з метою підтримання життєдіяльності підприємства, установи, організації під час страйку.

Під категорією забезпечення «життєздатності підприємства» розуміти координаційні дії роботодавця, місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування та органу (особи), що очолює страйк, з метою недопущення повної зупинки діяльності підприємства, попередження простоїв, забезпечення роботою тієї частини персоналу, що не бере участі у страйку, тощо. На підприємстві, де оголошено страйк, роботодавець має зробити все від нього залежне, щоб працівники, не залучені до страйку, мали можливість пройти на свої робочі місця, стати до роботи, отримувати необхідні медичні послуги, харчуватися у їдальні, безперешкодно залишати територію підприємства під час перерви для відпочинку і харчування та в кінці робочого дня тощо. Страйкарі не вправі чинити перешкоди роботодавцю на шляху забезпечення життєздатності та нормального функціонування підприємства (не вправі перекривати під'їзні шляхи до підприємства, унеможлиблюючи доставку службовим транспортом персоналу, сировини, перешкоджаючи проїзду машин невідкладної медичної допомоги, пожежних машин тощо).

Орган (особа), що очолює страйк, має звітувати страйкарям, які уповноважили його на представництво їх інтересів, про перебіг вирішення колективного трудового спору на виконання положень ч. 3 ст. 20 Закону № 137. Інколи трапляється так, що страйковий комітет вже підписав мирову угоду з роботодавцем, а учасники страйку ще кілька годин продовжують страйк, спричиняючи збитки виробничому процесу, оскільки своєчасно не були повідомлені про хід врегулювання колективного трудового спору (конфлікту).

Щоб страйк себе вичерпав сторони колективного трудового спору в ідеалі мають дійти згоди за всіма (переважною більшістю) пунктами вимог страйкарів. Припинення страйку доцільно прописати в рішенні про завершення страйку. У тому випадку, якщо роботодавець виконає, приміром, частину вимог страйкарів, що задовольняє найманих працівників, і вони вже на цьому етапі погоджуються

припинити страйк та стати до роботи, з нашої позиції, роботодавцю не було б зайвим підстрахуватися, підписавши угоду про вирішення колективного трудового спору з особою (органом), що очолює страйк. У такий спосіб роботодавець убезпечує себе від продовження страйкових зусиль працівників, які у випадку відсутності письмової домовленості про завершення страйку завжди будуть апелювати фактом виконання не всіх вимог за зазначеним списком.

Кінцевим моментом завершення страйку після підписання відповідного рішення (про припинення страйку чи угоди про вирішення колективного трудового спору) доцільно вважати момент, коли працівники, які брали участь у страйку, стануть до роботи (вийдуть на роботу і почнуть працювати, виконуючи трудову функцію, або продовжать працювати, якщо страйк відбувся у формі тимчасового призупинення роботи)

Рішення суду про визнання страйку незаконним зобов'язує учасників страйку прийняти рішення про припинення або відміну оголошеного страйку, а працівників розпочати роботу не пізніше наступної доби після дня вручення копії рішення суду організації (особі), що очолює страйк.

Правові механізми вирішення трудових спорів (конфліктів).

Необхідно зазначити, що і під час проведення страйку сторони не припиняють можливості досягнення домовленості. Більше того, ст.21 Закону України “Про порядок вирішення трудових спорів (конфліктів)” зобов'язує сторони колективного трудового спору (конфлікту) продовжувати пошук шляхів його вирішення, використовуючи для цього усі наявні можливості [57]

В наукових джерелах лунають пропозиції про запровадження медіації з метою гармонізації національного законодавства до міжнародних стандартів.

Медіація (від англ. «mediation» – посередництво) – різновид альтернативного (позасудового) вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам самостійно, на добровільній основі розв'язати спірну ситуацію. Медіатор не вирішує спір по суті, а лише допомагає сторонам самим загасити конфлікт. З цього приводу варто погодитися із думкою Швець Н.М. яка зазначає, що медіація не може поширюватися на вирішення колективних

трудоу спорів, оскільки механізм врегулювання таких спорів вже визначено в Законі України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”, який включає в себе деякі елементи процедури медіації.

На сьогоднішній день значення Національної Служби Посередництва і Примирення (НСПП) у вирішенні колективних трудових конфліктів в повній мірі не оцінена. При цьому НСПП має широкі можливості в цій сфері. Так, згідно Положення “Про Національну Службу посередництва і примирення” НСПП є постійно діючим державним органом, створеним Президентом України для сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів), основними завданнями якого є:

сприяння взаємодії сторін соціально-трудоу відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними;

прогнозування виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) та сприяння своєчасному їх вирішенню;

здійснення посередництва і примирення під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів);

забезпечення здійснення соціального діалогу, вироблення узгоджених пропозицій щодо розвитку соціально-економічних та трудових відносин в Україні;

здійснення заходів із запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів);

підвищення рівня правової культури учасників соціально-трудоу відносин.

З метою виконання покладених завдань НСПП:

1) вивчає та узагальнює причини виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) і можливі їх наслідки на національному, територіальному і галузевому рівнях, виробляє пропозиції щодо запобігання виникненню колективних трудових спорів;

2) здійснює реєстрацію висунутих працівниками вимог та колективних трудових спорів (конфліктів);

3) аналізує висунуті працівниками вимоги та здійснює оцінку їх обґрунтування;

4) сприяє встановленню контактів між сторонами колективного трудового спору (конфлікту);

5) перевіряє в разі необхідності повноваження представників сторін колективного трудового спору (конфлікту);

6) консультує сторони колективного трудового спору (конфлікту) з питань: компетенції органів стосовно задоволення вимог, які є предметом колективного трудового спору (конфлікту) чи виконання яких сприятиме його вирішенню;

застосування нормативно-правових актів для вирішення колективного трудового спору (конфлікту);

7) за зверненням сторін (сторони) колективного трудового спору (конфлікту) розглядає матеріали щодо колективного трудового спору (конфлікту) з метою його вирішення;

8) звертається у випадках, передбачених статтею 24 Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" і коли рекомендації НСПП щодо вирішення колективного трудового спору (конфлікту) сторонами не враховано, в установленому порядку із заявою до суду про вирішення колективного трудового спору (конфлікту);

9) формує списки незалежних посередників та арбітрів;

10) на прохання сторін колективного трудового спору (конфлікту) пропонує їм кандидатури незалежних посередників та членів трудового арбітражу для залучення у примирних процедурах, координує роботу трудового арбітражу, направляє своїх спеціалістів, експертів для участі у роботі примирних органів, здійснює моніторинг стану виконання рішень примирних органів;

11) вивчає, узагальнює і поширює вітчизняний та іноземний досвід роботи щодо запобігання та врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів);

12) залучає у разі необхідності до участі у примирних процедурах народних депутатів України, представників державної влади, органів місцевого самоврядування та інших осіб;

13) забезпечує підготовку і підвищення кваліфікації незалежних посередників, арбітрів, які спеціалізуються на розгляді колективних трудових спорів (конфліктів);

14) узагальнює та вносить в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань вирішення колективних трудових спорів (конфліктів);

15) у межах своєї компетенції розробляє і затверджує положення, інструкції та інші нормативні акти щодо діяльності НСПП та здійснення примирних процедур;

Так, згідно Положення “Про арбітра” [63] арбітром визнається підготовлена Національною службою посередництва і примирення (далі - НСПП) особа, яка в разі залучення її сторонами колективного трудового спору (конфлікту) для участі в роботі трудового арбітражу, набуває статусу члена трудового арбітражу і має право розгляду колективного трудового спору (конфлікту) з метою прийняття рішення по його суті.

Основною метою діяльності арбітра, як члена трудового арбітражу, є участь в прийнятті рішення щодо колективного трудового спору (конфлікту), яке приймається трудовим арбітражем з урахуванням інтересів сторін колективного трудового спору (конфлікту).

Діяльність арбітра в разі залучення його для участі у вирішенні колективного трудового спору (конфлікту) як члена трудового арбітражу не може зазнавати втручання з боку будь-якого органу, організації, фізичної особи з метою перешкоджання веденню переговорів, спонукання арбітра до прийняття певного рішення.

Арбітром може бути особа, яка має повну вищу освіту; має не менше 3 років стажу роботи в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях роботодавців чи профспілок, а також на іншій роботі, пов'язаній з

регулюванням соціально-трудових відносин, вирішенням колективних трудових спорів (конфліктів); обізнана з актуальними соціально-трудовами проблемами, володіє знаннями трудового законодавства і практики вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); успішно пройшла атестацію та переатестацію в НСПП.

Сфера діяльності кожного арбітра (галузь економіки, напрями соціально-економічних відносин тощо) визначається, при необхідності, Головою НСПП.

Положення “Про посередника” [64] визначає посередника - як підготовлену Національною службою посередництва і примирення (далі - НСПП) особу, яка в разі визначення її за спільним вибором сторін колективного трудового спору (конфлікту), набуває статусу незалежного посередника.

Незалежний посередник - це визначена за спільним вибором сторін колективного трудового спору (конфлікту) особа, яка сприяє встановленню взаємодії між сторонами, проведенню переговорів, бере участь у виробленні примирною комісією взаємоприйняттого рішення.

Основною метою діяльності незалежного посередника є досягнення довіри сторін колективного трудового спору (конфлікту), встановлення співробітництва між сторонами колективного трудового спору (конфлікту), сприяння сторонам колективного трудового спору (конфлікту) в його вирішенні на взаємоприйнятних умовах.

Посередником може бути особа, яка має повну вищу освіту; має не менше 3 років стажу в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях роботодавців чи профспілок, а також на іншій роботі, пов'язаній з регулюванням соціально-трудових відносин, вирішенням колективних конфліктів; обізнана з актуальними соціально-трудовами проблемами, володіє знаннями трудового законодавства, законодавства і практики вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); успішно пройшла атестацію та переатестацію в НСПП.

Підготовка та підвищення кваліфікації посередників проводиться за навчальними планами і програмами, що затверджуються в установленому

чинним законодавством порядку. Після закінчення підготовки посередник складає встановлені навчальною програмою екзамену і йому видається відповідний документ про проходження підготовки. Посередник набуває своїх прав і обов'язків з дня його включення до Списку посередників, про що йому видається відповідне посвідчення. Підставою для включення посередника до Списку посередників є рішення Голови НСПП, яке приймається за результатами атестації претендентів. Підставою для включення працівника Національної служби посередництва і примирення до Списку посередників є рішення голови НСПП.

На думку Швець Н.М., з якою варто погодитися, функція з добору та підготовки) не має бути прерогативою виключно НСПП, як це відбувається на сьогоднішній день (згідно п. 1.2 наказу НСПП від 18.11.2008 р. №132, яким затверджено «Положення про арбітра», п. 1.2 наказу НСПП від 10.11.2008р. №133, яким затверджено «Положення про посередника»). Вищим навчальним закладам юридичного профілю доцільно здійснювати підготовку трудових арбітрів і незалежних посередників. Висококваліфіковані фахівці НСПП мають співпрацювати з ВНЗ на предмет включення в навчальну програму дисциплін щодо розгляду трудових спорів і мають бути зацікавлені у якісній підготовці перспективних арбітрів та посередників, які б сприяли врегулюванню колективного трудового спору шляхом проведення примирних процедур, не доводячи справу до страйку і подальшого судового розгляду претензій.

Заборона проведення страйку.

З метою запобігання зловживання правом на страйк існує необхідність у розробленні науково обґрунтованих принципів, підстав та умов обмеження цим правом.

Згідно з доповідями Комітету МОП, єдиними можливими винятками з права на страйк можуть бути ті, які застосовуються до працівників у сфері надання життєво важливих послуг. Комітет із питань об'єднань МОП вважає, що життєво важливими послугами визнаються послуги залежно від конкретної ситуації в країні, а також ті, які можуть стати з часом життєво важливими, «якщо страйк

триває більше певного періоду часу або виходить за певні межі, таким чином створюючи загрозу життю, особистій безпеці або здоров'ю усього населення чи його частини».

Таким чином, Комітет вважає життєво важливими у вузькому значенні цього терміна послуги, в яких право на страйк може серйозно обмежуватися або навіть заборонятися, у таких сферах, як: охорона здоров'я, електропостачання, водопостачання, телефонний зв'язок, керування повітряним рухом У Загальному огляді основоположних Конвенцій щодо прав на працю у світлі Декларації МОП про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації (Міжнародна конференція праці, 101 сесія, 2012р.) [65]. Комітет експертів МОП з питань застосування конвенцій і рекомендацій (КЕЗКР) зазначив, що повітряний транспорт має бути виключений із «життєво важливих послуг» та що необхідно визнати право на страйк працівників, зайнятих у цьому секторі. У Доповіді № 318, а саме у п. 514, Комітет також наголосив на тому, що, хоча право на страйк у сфері надання життєво важливих послуг у вузькому значенні цього терміна (тобто послуги, припинення надання яких створить загрозу життю, безпеці або здоров'ю усього населення або його частини) може бути обмежено або заборонено за умови надання працівникам належних гарантій, діяльність портів загалом не є життєво важливою послугою у вузькому значенні цього терміна, хоча вони надають важливі суспільні послуги і від них у разі страйку вимагатиметься надання мінімальних послуг.

Стаття 22 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” встановлює перелік випадків визнання страйків незаконними. Зокрема, це страйки, які:

- оголошені з вимогами про зміну конституційного ладу, державних кордонів та адміністративно - територіального устрою України, а також з вимогами, що порушують права людини;
- оголошені без додержання найманими працівниками, профспілкою, об'єднанням профспілок чи уповноваженими ними органами процедури

організації та проведення страйку, визначеної Законом “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”;

- розпочаті окремими категоріями працівників, профспілкою, об’єднанням профспілок чи уповноваженими ними органами, яким заборонено організовувати та приймати участь у страйку відповідно до Закону “ Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”;

- які оголошені та/або проводяться під час здійснення примирних процедур, передбачених законом.

Заява власника або уповноваженого ним органу про визнання страйку незаконним розглядається в судовому порядку протягом семи днів. Рішення суду про визнання страйку незаконним зобов’язує учасників страйку прийняти рішення про припинення або відміну оголошеного страйку, а працівників розпочати роботу не пізніше наступної доби після дня вручення копії рішення суду органів (особі), що очолює страйк.

Стаття 24 Закону “ Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” визначає умови та категорію працівників, яким заборонено страйкувати. На виконання зазначеної статті Закону у профільні законодавчі акти були включені відповідні статті із заборонаю права на страйк. До категорії працівників, яким законодавством заборонено страйкувати, належать працівники:

- роботи створює загрозу національній безпеці, життю і здоров’ю людей, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків. До цієї категорії можна також віднести працівників комунальних служб з прибирання сміття; служб, які займаються утилізацією промислових відходів; органів санітарного і ветеринарного контролю; сфери охорони здоров’я; безперервних виробництв; стратегічно важливих для безпеки держави підприємств; служб електро-, газо-, водопостачання; сфери зв’язку; продовольчого постачання; охоронникам складів боєприпасів та вибухонебезпечних речовин; аварійно-рятувальних служб;

- органів прокуратури, суду, Збройних Сил України, органів державної влади, безпеки та правопорядку (за винятком технічного та обслуговуючого складу).

Варто погодитись з Н. Швець, яка зазначає, що доцільно на рівні Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» чітко закріпити положення про заборону страйків медичним працівникам лікарень, станцій швидкої та невідкладної медичної допомоги, станцій переливання крові, санітарно-епідеміологічних установ у випадку необхідності надання екстреної невідкладної та первинної медичної допомоги пацієнтам з метою запобігання створенню загрози їх життю та здоров'ю [65].

Роботодавець або уповноважена ним особа має доступно донести працівникам підприємства, установи, організації, де заборонено страйкувати, інформацію, чому страйки заборонені, які наслідки матиме проведення страйку. Така інформаційно-роз'яснювальна робота важлива, більше того, подібні тренінги підвищують престижність роботи в штаті таких підприємств, працівники усвідомлюють свою корисність, значущість виконуваної роботи для добробуту всієї країни.

3.2 Актуальні питання забезпечення охорони праці в умовах оголошеного воєнного стану в Україні

Війна на території України значно вплинула на розвиток економіки, нормальне функціонування ринку праці й охорони праці та призвела до значних змін у правовому регулюванні суспільних відносин.

Винятком не стала сфера трудових відносин. Питання реалізації здатності до праці в сучасних умовах, створення належних, безпечних та здорових умов праці, питання охорони праці стали досить проблемними та актуальними питаннями. З огляду на воєнний стан, перед нашою державою постали виклики щодо безпеки праці та виробничого середовища. Оскільки, одним із основних показників охорони праці є рівень виробничого травматизму та професійної захворюваності.

Безпека праці базується на принципах дотримання вимог законодавства України з питань охорони праці, підзаконних нормативних актах та локальних актів конкретних підприємств, установ чи організацій. Основою правового регулювання охорони та безпеки праці є Закон України «Про охорону праці», зміст якого визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні та здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні. Розділом II Закону визначено гарантії прав на охорону праці, а саме: права на охорону праці під час укладення трудового договору; права працівників на охорону праці під час роботи; права працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці; забезпечення працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту, мийними та знешкоджувальними засобами; відшкодування шкоди; охорона праці окремих категорій працівників[66].

Війна значно вплинула на ринок праці в Україні, та спричинила ряд негативних наслідків у питанні реалізації здатності до праці, а саме: відбулися значні зміни в законодавстві; значна кількість працездатного населення мігрувала до інших країн; багато підприємств припинили свою роботу; у значної кількості працюючих з'явилося відчуття небезпеки на робочому місці; підвищилися ризики руйнування підприємств тощо.

Необхідно зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення на територію України було прийнято ряд нормативних актів з питань, що безпосередньо стосуються охорони праці, а діючі законодавчі акти зазнали змін. До основних можна віднести:

- Показчик нормативно-правових актів з охорони праці станом на 15 травня 2024 року, затверджений наказом Державної служби України з питань праці від 15.05.2024 №74 ;

- НПАОП 0.00-6.18-21 Порядок впровадження електронного документообігу в системі управління охороною праці;

- постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2022 №357 «Деякі питання виконання робіт підвищеної небезпеки та експлуатації (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки на період дії воєнного стану»;

- НПАОП 0.00-7.22-23 Мінімальні вимоги до забезпечення знаками безпеки та здоров'я на роботі;

- постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 №577 «Про затвердження переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи або оточуючих» (із змінами);

- наказ Міністерства Охорони Здоров'я від 26.01.2024 №139, яким затверджений Перелік категорій осіб, які для виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) з особливими вимогами до стану психічного здоров'я підлягають періодичному психіатричному огляду, та внесені Зміни до Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних

оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин, затвердженого наказом МОЗ від 18.04.2022 №651;

- Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022 №2573–IX;

- наказ Міністерства Охорони Здоров'я від 08.11.2023 №1925 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23 липня 2002 року № 280» стосовно проведення профілактичних медичних оглядів;

- постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2023 №660 стосовно змін до Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці, затвердженого постановою КМУ від 01.08.1992 № 442;

- Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 №2136-IX;

- Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 №337 (із змінами, доповнений розділом «Процедура розслідування нещасних випадків у період дії правового режиму воєнного (надзвичайного) стану в Україні або окремих її місцевостях»);

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 №2352-IX;

- постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 №303 щодо заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану (із змінами) [67].

Аналізуючи умови в яких живе наше суспільство сьогодні, варто зауважити, що значна кількість підприємств, установ та організацій в нашій країні зіткнулися з проблемою створення й забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці. Робота у воєнний час, тим паче на територіях, де ведуться бойові дії, пов'язана з великою кількістю нових ризиків, зокрема смертельних, що призводять до погіршення умов праці в усіх галузях економіки. Результатами такого погіршення стають нещасні випадки на роботі, у тому числі групові, що є нехарактерними для мирного часу та мають наслідки різного ступеня тяжкості.

Водночас нещасні випадки зі смертельними наслідками, спричиненні проведенням бойових дій, становлять не менше половини від загального смертельного травматизму на роботі в умовах воєнного часу [68].

Починаючи з 2022 року кількість травматизму на робочих місцях збільшилася, основною причиною цьому є воєнні дії, особливо це стосується прифронтових зон, окрім того додатковими негативними факторами для міст, що знаходяться далі від лінії ведення бойових дій стали ракетні обстріли (шкоди завдається життю і здоров'ю працівників щоденно), авіаудари, вибухи, обвал будівель тощо.

Можемо констатувати, що не всі роботодавці можуть належним чином виконувати обов'язки, що покладені на них чинним трудовим законодавством та забезпечити безпечні умови праці на виробництві.

З огляду на це, було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яким врегульовуються питання безпеки праці та можливості реалізації найманими працівниками своїх безпосередніх трудових обов'язків. Вказаним законодавчим актом визначено окремі можливості як для роботодавців так і працівників у питаннях забезпечення належних та безпечних умови праці та роботи в таких умовах. Так, визначено, що з метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавець можуть укладати з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника (ст.2). У період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або

можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою (ст.3). У зв'язку з веденням бойових дій у районах, в яких розташоване підприємство, установа, організація, та існуванням загрози для життя і здоров'я працівника він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві (крім випадків примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури) (ст.4). Можливе, також, призупинення дії трудового договору - тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором (ст.13) [69].

Варто зауважити, що нещасні випадки на виробництві, що сталися внаслідок бойових дій підлягають розслідуванню за правилами передбаченими у Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 року №337.

Разом з тим, процедура розслідування нещасних випадків, що сталися внаслідок воєнних дій є такою ж як і за загальним правилом. Але, у згаданому нами Порядку відбулися зміни, останній доповнено розділом «Процедура розслідування нещасних випадків в період дії правового режиму воєнного (надзвичайного) стану в Україні або окремих її місцевостях». В цьому розділі мова йде про особливості розслідування нещасних випадків, що сталися з працівниками під час виконання трудових обов'язків внаслідок воєнних (бойових) дій (бомбардувань, ракетних та артилерійських обстрілів, мінувань територій та приміщень, захоплення в полон, інших протиправних дій, здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення тощо). Та зазначається, що такі випадки підлягають спеціальному розслідуванню

незалежно від ступеня тяжкості травм (ушкодження здоров'я). Також, визначено особливості створення комісії та без такої, визначено органи, які можуть бути залучені до такого розслідування, їхні повноваження, алгоритм дій та порядок оформлення відповідних документів й актів.

Разом з тим, пропонується брати до уваги рекомендації Держпраці. Враховуючи воєнний стан та реальну небезпеку, Держпраці радить ухвалювати рішення щодо утворення комісії та проведення розслідування в кожному конкретному випадку, але виходячи з міркувань безпеки для членів комісії та самої можливості проведення розслідування. Якщо ж проведення розслідування не можливе з огляду на небезпеку, через загрозу життю та здоров'ю членам комісії, пропонується максимально фіксувати, збирати та документувати інформацію, з метою подальшого аналізу та розслідування [70]. Варто погодитися з положеннями наукового дослідження, що основними небезпеками та загрозами пов'язаними з воєнним станом є: фізичні небезпеки, що можуть призводити до насильства, бойових дій та конфліктів між ворожими збройними силами та створювати ризик для життя та здоров'я людей, включаючи цивільних мешканців; економічні загрози шляхом зниження виробництва, руйнуванням інфраструктура та зменшенням доступу до основних ресурсів становлять значну загрозу для добробуту громадян; гуманітарна криза, зокрема пов'язана з переміщенням населення, біженцями, голодомором та небезпекою епідемій; соціальні проблеми, котрі тягнуть за собою порушення прав людини, включаючи насильство, знущання, зникнення безвісти та етнічні конфлікти. Це може мати довготривалі наслідки для громадянського суспільства; психологічний вплив - стрес, тривога, посттравматичний синдром та депресія часто виникають внаслідок воєнних дій. Це може призвести до психічних проблем і погіршення якості життя [71, С.79-80].

Охорона праці в умовах воєнного стану є постійним безперервним процесом, який потребує моніторингу, аналізу та оновленню планів, інструкцій та положень з охорони праці, а також навчання працівників.

У період дії воєнного стану права та обов'язки сторін трудових правовідносин, що стосуються безпосередньо охорони праці повинні бути уточнені та дотримані. До основних обов'язків роботодавця, що закріплені, у тому числі, й нормами чинного законодавства слід віднести: дотримання вимог законодавства про охорону праці на підприємстві всіма без виключення працівниками, у тому числі постійний контроль з боку керівництва; вжиття необхідних заходів для захисту працівників від наслідків воєнних дій та надзвичайних ситуацій, у тому числі в питаннях евакуації та оголошення сигналу «повітряна тривога»; організація навчання, тренінгів, семінарів для працівників стосовно поведінки на робочих місцях в умовах воєнного стану, надання медичної допомоги, дії працівників у разі ракетних обстрілів, бомбардувань, авіаударів тощо; забезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту як на робочих місцях так і в укритті; визначення безпечних маршрутів (за необхідності) для пересування на роботу та з роботи, а також затвердження маршруту безпечного пересування до укриття; проведення інструктажів з питань охорони та безпеки праці з урахуванням особливостей дії воєнного стану.

Що стосується працівників, то обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці, які передбачені ст.14 Закону України «Про охорону праці» в умовах воєнного стану повинні бути уточнені, чітко прописані в локальних нормативних актах підприємства та дотримані з боку останніх. До основних з них можна віднести: дотримання нормативів з охорони праці, що діють на підприємстві; виконувати вимоги щодо захисту від наслідків воєнних дій, діяти згідно з інструкціями роботодавця у питаннях перебування на робочих місцях під час оголошення сигналу «повітряна тривога», пересування до укриття та поведіння в них; обов'язкове використання засобів колективного та індивідуального захисту, якщо цього вимагає роботодавець, або якщо склалася така ситуація; повідомлення роботодавця про виникнення або можливість виникнення небезпечних умов та ситуацій, що загрожують життю та здоров'ю людей.

Слід уточнити, що навіть якщо підприємство, установа чи організація знаходяться далеко від регіону де ведуться активні бойові дії, питання безпеки працівників на робочих місцях залишається важливим та актуальним. Наявність укриття, можливість швидкої евакуації та інструкції стосовно залишення робочих приміщень під час оголошення сигналу «повітряна тривога» повинні бути забезпечені з боку роботодавця. Виконання професійних обов'язків під час загрози ракетних обстрілів є серйозним порушенням безпеки праці.

Окрім того, все більшої актуальності набуває питання безпеки праці під час аварійного відключення світла, що пов'язано з масованими обстрілами української енергосистеми. Цей негативний фактор також ставить перед суб'єктами трудових відносин певні зобов'язання, у тому числі з дотримання нормативів з охорони праці в таких випадках.

На наше переконання, варто погодитися з тим, що для того щоб забезпечити безпеку на робочих місцях необхідно:

- призначити на підприємстві, в установі, організації відповідальну особу, яка координуватиме роботу підприємства під час аварійного відключення та процесу відновлення електроживлення;

- розробити алгоритм дій працівників на кожному робочому місці щодо недопущення травматизму та нещасних випадків під час використання інструментів та обладнання підвищеної небезпеки, що приводяться у дію через електроживлення;

- провести відповідні тематичні тренінги для працівників з відпрацювання необхідних дій та навичок;

- вмикати обладнання після подання електроенергії слід після дозволу відповідальної особи, переконавшись, що його пуск є безпечним для працівників, корті перебувають на робочих місцях;

- у момент відключення електроенергії забезпечити аварійне освітлення виробничих приміщень або наявність аварійних ліхтарів, зручних у користуванні. Як забезпечити безпеку праці під час аварійного відключення електроенергії[72].

У процесі наближення до європейського законодавств з безпеки та гігієни праці, варто погодитися, що перед Україною стоять такі основні завдання:

- перехід від наявного низькорівневого підходу до безпеки та гігієни праці, заснованого на неминучості ризиків і, відповідно, вжитті відшкодувальних і коригувальних заходів, спрямованих на компенсацію та захист безпеки і здоров'я працівників, до високорівневого і проактивного підходу на основі управління ризиками, що спрямоване на запобігання та поліпшення стану безпеки і здоров'я працівників;

- перехід від підходу, заснованого переважно на охороні праці, до більш цілісного підходу, що передбачає інтеграцію безпеки праці з гігієною праці;

- спрощення правової бази з безпеки та гігієни праці переважно шляхом зменшення кількості чинних правових актів та їх об'єднання;

- поширення на всіх працівників обов'язків роботодавців із безпеки та гігієни праці, які наразі діють стосовно працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці та пов'язаних із забрудненням або несприятливими погодними умовами;

- запровадження принципу відповідальності роботодавців, що не може перекладатися на інших осіб, за забезпечення безпеки та здоров'я працівників у всіх аспектах, пов'язаних з роботою, з тим, щоб обов'язки з безпеки та гігієни праці, юридично покладені на інших осіб, не звільняли роботодавців від цієї відповідальності;

- запровадження обов'язку роботодавців уживати (і постійно коригувати з урахуванням змінюваних обставин) заходи, необхідні для забезпечення безпеки і охорони здоров'я працівників, у тому числі щодо запобігання професійним ризикам, їх оцінювання, консультацій з працівниками та участі працівників, нагляду за станом здоров'я, інформування, навчання і консультування, а також забезпечення необхідної організації та засобів з суворим дотриманням послідовних та ієрархічних загальних принципів запобігання;

- забезпечення поширення сфери дії національного законодавства з безпеки та гігієни праці на всі галузі діяльності приватного, державного,

кооперативного і соціального секторів, а також на всіх роботодавців і працівників за винятком певних особливих галузей державної служби та домашніх працівників [73].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо прийти до висновку, що охорона праці в умовах воєнного стану є актуальною проблемою. Створення належних, безпечних та здорових умов праці є першочерговим завданням роботодавця, який безпосередньо несе відповідальність за дотримання нормативів та вимог з охорони праці. Окрім того, в національному законодавстві нашої держави повинні бути врегульовані основні питання щодо забезпечення безпеки та гігієни праці під час реалізації своєї здатності до праці найманими працівниками, особливо враховані положення міжнародного законодавства, рекомендації та методичні положення розроблені міжнародними організаціями для створення й удосконалення нормативів з охорони праці.

SECTION 4. MUNICIPAL LAW

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.3.4.1

4.1 Improving the legal mechanism of state control over delegated local self-government powers: directions for development

One of the crucial tasks in building a modern European competitive Ukrainian state, ensuring its recovery and sustainable development, is reforming the territorial organization of power. Delegation of powers is recognized as an important institution of such organization and a method of power decentralization. Achieving the objectives and tasks of delegating specific powers from executive authorities to municipal bodies is only possible with an effective system of control over the exercise of such powers. Therefore, control should be considered a necessary element of the power delegation mechanism, and improving its legal regulation is one of the directions for Europeanizing the national model of local self-government.

As stated in the Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts, adopted by the IX Congress of the International Organization of Supreme Audit Institutions in Lima (Republic of Peru) in 1977, control is an integral part of the regulatory system. Its purpose is to identify deviations from accepted standards and violations of principles of legality, efficiency, and economy in resource management at the earliest possible stage to enable the adoption of corrective measures, and in certain cases, holding responsible parties accountable, obtaining compensation for damages, or implementing measures to prevent or reduce such violations in the future [74].

Control over the exercise of delegated powers by local self-government bodies is an important function of state administration. As O.F. Andriiko notes, in terms of content, this is external control since it is carried out by entities outside the municipal system [75, p. 101]. The necessity of such control is justified by many researchers: central authorities' control over local administration should be welcomed when it contributes to ensuring the effectiveness of local governance, standardization of services, implementation of national policy in finance, economics, and general planning (M.V. Dannel); while the absence of control over local authorities would

altogether contradict the principle of equal opportunities for citizens, which should not depend on the territory of the municipality where they reside (H.U. Jensen).

The task of state control over the exercise of delegated powers by municipal bodies is to prevent actions beyond the set parameters, ensure proper implementation of such powers in line with legality and expediency, prevent possible deviations, and in case of their occurrence - eliminate negative consequences. These tasks are implemented through certain functions.

The stabilizing function is manifested in ensuring the stability of public administration at all levels of territorial power organization, coordinated and effective activities of municipal bodies in implementing national decisions, their legality, which simultaneously promotes proper life support of territorial communities, guaranteeing and protecting human and citizen rights and freedoms. Indeed, as O.H. Daniliyan points out, control is the foundation of stability in society [76, p. 221-222].

Control is essentially connected with receiving and analyzing certain information necessary and sufficient to identify the actual state of affairs in various sectoral spheres of delegated powers implementation, the nature and content of relevant socio-economic, environmental, and other social relations at the local level, the status of execution of decisions made by state bodies, and set state tasks. In this context, the importance of control as a universal means of obtaining feedback information becomes particularly significant, without which the social management process would lose objectivity, purposefulness, and validity. Control allows obtaining operational information reflecting the state of affairs in controlled objects, the compliance of their activities with the established program, identifying shortcomings in the content of decisions being made, the organization of their execution, methods and means of their implementation. In this way, the state receives information about the effectiveness and efficiency of its implemented policies and corresponding grounds for adjusting political and legal decisions. This reveals the informational function of control.

Performing its protective function, control over the exercise of delegated powers by municipal bodies serves the purpose of protecting national interests, preventing their possible violations, eliminating deviations from the state-established order of ensuring

such interests, and stopping detected violations of administrative activity order. Being one of the elements of the power delegation mechanism, control provides for targeted and effective influence on local self-government bodies in cases where facts of non-execution or improper execution of state-delegated powers by local self-government bodies were detected, and this reflects the regulatory function of such control.

From the perspective of European standards, it is noteworthy that the European Charter of Local Self-Government operates with the concept of supervision rather than control. Researchers, attempting to distinguish between control and supervisory activities, indicate that the main and defining feature that distinguishes these concepts is the clearly expressed departmental nature of supervision and non-interference in the operational and economic activities of the supervised object, which is not characteristic of control [77, p. 5]. However, we support the view that supervision is one form of control activity, which in its basic features and functional orientation coincides with the characteristics of control. It has a narrower scope of application, therefore in current legislation there is a tendency to replace the term "supervision" with the term "control," not vice versa. Control has the status of a generic concept that encompasses supervision as a special type of control in certain areas of law [78, p. 10]. The use of the concept of supervision to characterize control activities in the sphere of municipal bodies' exercise of delegated powers allows emphasizing the non-interference of the state in the sphere of guaranteed local self-government autonomy.

The limits of control are defined by general principles established by the Constitution of Ukraine and Ukrainian laws. Thus, Article 71, Part 1 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" states that territorial communities, local self-government bodies and officials independently exercise their granted powers [79]. Key in this context can be considered the provisions of Part 2 of this article, according to which executive bodies and their officials do not have the right to interfere in the lawful activities of local self-government bodies and officials, as well as to resolve issues attributed by the Constitution of Ukraine, this and other laws to the powers of local self-government bodies and officials, except for cases of exercising delegated powers by councils and in other cases provided by law.

A similar provision in content is contained in Part 4 of Article 35 of the Law of Ukraine "On Local State Administrations," which establishes a legal prohibition on interfering in the exercise of own powers by local self-government bodies [80]. Based on such wording of norms, it can be concluded that the legislator does not consider the exercise of control by executive bodies over the state of delegated powers execution by local self-government bodies as interference in local self-government activities. As V. Shariy notes, local self-government autonomy is always relative, as it is characterized by the existence of certain limitations. One of them is imposed on local autonomy by higher levels of administration. The main aspects influencing it are: forms and methods of control over local self-government bodies' activities by state authorities; sphere of competence, main functions of local self-government bodies, as well as forms and methods of their implementation [81, p. 160].

Thus, the only case when the law allows interference of executive bodies in local self-government activities is ensuring control over the exercise of delegated powers by local self-government bodies. In all other cases, state actions regarding interference in the sphere of competence of local self-government bodies and officials will be qualified as illegal. In the latter case, bodies and officials have the right to challenge illegal actions or inaction of the state represented by executive bodies and officials in court. At the same time, as provided in the European Charter of Local Self-Government (Article 8), administrative control over local self-government bodies should be exercised in such a way that the degree of interference by the controlling body is proportionate to the importance of interests it intends to protect [82]. Authorized bodies of executive power should only assess the quality and effectiveness of delegated powers exercised by local self-government bodies, and cannot interfere in the operational activities of local self-government bodies in the exercise of delegated powers.

Control over the execution of delegated powers by local self-government bodies has a legislative basis in our state. Thus, the execution of delegated powers is accompanied by mandatory control over their execution by executive bodies: local self-government bodies are accountable to the respective executive bodies regarding

matters of exercising delegated powers of executive bodies (Part 4 of Article 143 of the Constitution of Ukraine, Part 2 of Article 76 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine") [83]. Village, settlement, city mayors who head the executive committee of the city council are accountable to the respective executive bodies on matters of exercising delegated powers of executive bodies by the executive bodies of the city council (Part 6 of Article 42 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine").

According to Section VII of the Concept of Administrative Reform in Ukraine, "accountability" means a certain state (regime) of organizational relations between bodies of power, where one body has the right to verify the activities of another, including the right to cancel or suspend its acts, and the latter is obliged to provide necessary opportunities for such verifications and report on its activities [84]. Accountability gives executive bodies the right to determine general policy in exercising powers, their methodology, provides the right of instruction and inspection, staff education of executive bodies of local councils, provide guidance on the appropriateness of certain measures, evaluate their implementation.

The provisions of Part 4 of Article 143 of the Basic Law of Ukraine determine the circle of potential subjects of local self-government that are accountable to executive bodies in exercising delegated powers but do not specify them. And therefore, it is not clear whether these are executive bodies of local self-government or the respective council, which can make decisions regarding the peculiarities of delegated powers implementation in the respective territory. Given that responsibility should be borne by local self-government bodies that directly exercise delegated powers, as well as the provisions of Part 2 of Article 11 of the Law "On Local Self-Government in Ukraine," which states that executive bodies of local councils are accountable bodies, it would be appropriate to provide at the constitutional level for the accountability of executive bodies of local self-government. In particular, it is proposed to provide such wording of Part 4 of Article 143 of the Constitution: "Executive bodies of village, settlement, city council, executive committee of district,

regional, district in city council on matters of exercising delegated powers of executive bodies are accountable to executive bodies that delegated such powers."

To implement Article 143 of the Constitution of Ukraine and Article 76 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine," the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the Procedure for Control over the Exercise of Delegated Powers of Executive Bodies by Local Self-Government Bodies (hereinafter - Resolution #339) [85]. For effective organization of control, central executive bodies also approve methodological recommendations regarding the participation of their territorial bodies in implementing the mentioned resolution. On behalf of the state, according to Article 35 of the Law of Ukraine "On Local State Administrations" and Resolution #339, control over the execution of delegated powers is exercised by local state administrations and territorial bodies of ministries and other central executive bodies. In addition, according to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine," control over the execution of these powers by executive bodies of the council is exercised by the representative body - the local council, which has the right to hear reports from the local mayor about the work of executive bodies.

Currently, two types of state control can be distinguished depending on the mechanism of its implementation. The first provides for legislative regulation, where interference of state authorities in local self-government details is minimized. This is the so-called "remote control," where appropriate laws are adopted and local self-government bodies can act at their discretion as long as they remain within the legal field. The only form of central interference under such conditions lies in quasi-legal interpretation (for example, through courts and auditors) of legality. The second involves administrative regulation and provides for such an interaction between the center and localities, which is based on creating rules and instructions. The state, represented by central executive bodies, thoroughly regulates a certain way of local self-government bodies' activities. During such control, the degree of legality of local self-government bodies' activities is determined by individual decisions of state officials themselves. Moreover, in conditions of administrative regulation, legally binding prior approval of relevant actions is often necessary, while with legislative

regulation there is only judicial evaluation of already committed actions. Administrative control is not "remote." An example of administrative implementation of control by Ukrainian state administration bodies over the activities of executive bodies of local self-government is precisely the delegated powers of executive bodies, for which executive committees of councils are accountable to local state administrations [81, p. 160].

Meanwhile, in the organizational aspect, the control exercised by local state administrations over the execution of delegated powers is dispersed among different structural subdivisions of administrations, and therefore, is inefficient from the perspective of balanced state administration, which negatively affects the systematic nature of such control. We believe that a separate structural subdivision of control and supervisory activities should be formed within the structure of local state administrations.

It should be noted that state control over the implementation of delegated powers by local self-government is entrusted not only to local state administrations. This function is also performed by central executive bodies and/or their territorial subdivisions. According to paragraph 5 of Resolution #339, ministries and other central executive bodies, their territorial bodies exercise control in accordance with their powers and in the manner determined by legislation.

Within the framework of implementing the policy of decentralization of public authority, it has been proposed to make changes to the Constitution of Ukraine (draft law "On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power)"), which provide for the liquidation of local state administrations and introduction of the institution of prefects for the purpose of exercising control-supervisory and coordination functions. The action of local self-government acts on grounds of their non-compliance with the Constitution or laws of Ukraine, in case of adoption of relevant changes, is to be suspended by the prefect with simultaneous appeal to the court. The court, not the prefect, will make the final decision.

In general, the modernization of the system-structural organization of power at the territorial level should become an important step towards democratizing the

mechanism of public authority exercise. However, reforming public-power administration, especially the liquidation of certain power structures, requires gradualness, balance, and responsibility so that the implemented measures do not lead to the loss of administrative connections and to the deterioration of the quality of functional obligations execution by newly created institutions.

State control over delegated powers takes the form of substantive control, which concerns not only legality but also the expediency of solving certain tasks, that is, control is actually transformed into a means of management and regulation. As a result of proximity to local issues, local authorities themselves should decide questions related to the expediency of certain measures. Therefore, state control should extend to the final result. It is through such mechanisms that the state has the possibility of indirect, informal influence on local self-government activities. This manifests itself in both positive and negative consequences. The former include the possibility of involving local self-government bodies in the process of promoting national interests at the local level in this way. But on the other hand, state influence is not always beneficial for territorial communities, and sometimes may directly contradict their interests, and therefore there will be cases of abuse by the state through the above-mentioned mechanism.

The Law "On Local Self-Government in Ukraine" emphasizes that state control over the activities of local self-government bodies and officials can be exercised only on the grounds, within the powers and in the manner provided by the Constitution and laws of Ukraine, and should not lead to interference by state authorities or their officials in the exercise of local self-government bodies' own powers. Therefore, authorized executive bodies should evaluate only the quality and effectiveness of delegated powers exercise by local self-government bodies and cannot interfere in the operational activities of local self-government bodies in the exercise of delegated powers. This provision is an important guarantee of quality implementation of powers by local self-government bodies.

State control over the exercise of delegated powers by local self-government bodies can occur in various spheres of social relations where state powers are

delegated. In our opinion, the most relevant from the perspective of ensuring national interests is control over the exercise of delegated powers in the budget and financial sphere. Indeed, as practice shows, it is in this sphere that violations of legislation most often occur during the implementation of delegated powers. Article 69 of the Law "On Local Self-Government in Ukraine" states that the state exercises control over the legal, appropriate, economical, efficient spending of funds and their proper accounting. That is, the universal method of state bodies' influence on local self-government bodies in the execution of delegated powers is financial control. At the same time, control and supervisory activities in the sphere of land relations require reform - it is necessary to improve the legal foundations of self-governing control over the targeted use and protection of lands, grant local self-government bodies the right to independently establish the procedure for organizing and implementing control over land use and protection, which will ensure not only local peculiarities of such control but also operative response to detected violations in this sphere.

The main forms of control implementation have been reflected in the aforementioned Resolution #339 of Ukraine, which includes: 1) exercising control through analysis of acts of local self-government bodies; 2) provision of information by local self-government bodies about the execution of delegated powers of executive bodies; 3) conducting inspections of activities of executive bodies of city councils. Thus, the presence of different forms of control over the exercise of delegated powers by local self-government bodies demonstrates its importance for ensuring proper cooperation between the state and territorial communities on the grounds determined by the Constitution and laws of Ukraine.

Along with the forms, it is also proposed to distinguish stages of administrative procedures for exercising control over the execution of delegated powers of executive authority by local self-government bodies: 1) preparation stage for conducting inspection; 2) direct inspection stage; 3) preparation stage of inspection materials; 4) stage of summarizing inspection results. Currently in Ukraine, to determine the mechanism for exercising control powers in the execution of delegated powers of executive bodies by local self-government bodies, the practice of heads of local state

administrations adopting orders regarding the procedure, periodicity, and terms of conducting inspections is quite common. For conducting inspections of executive bodies of local councils, local state administrations form inspection commissions, determine the list of issues for study, as well as the duration of inspection, and submit them for approval to the head of administration. If necessary, by decision of the head of the body exercising control, unscheduled inspections may be conducted. Thus, legislation provides for two types of inspections of delegated powers execution by local self-government bodies: scheduled and unscheduled. In addition, by decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sevastopol city state administrations, comprehensive inspections of the exercise of delegated powers of executive bodies by executive bodies of village, settlement, city councils may be conducted, with the participation of territorial bodies of ministries and other central executive bodies. Based on the inspection results, an act is drawn up signed by the persons who conducted the inspection. It should contain analysis, conclusions, and proposals on all inspected issues. If necessary, inspection materials are transferred to relevant law enforcement bodies and higher executive bodies.

Executive bodies of village, settlement, city councils must send information about the execution of delegated powers of executive bodies to the bodies exercising control once every six months by the tenth day of the month following the reporting period. Copies of acts of local self-government bodies adopted on matters of exercising delegated powers of executive bodies shall be sent within ten days from the date of their adoption to the body exercising control. In case of detecting non-compliance of an act with legislation, the controlling body, within three months, sends a notification to local self-government bodies about the non-compliance of this act. At the request of the body exercising control, executive bodies of village, settlement, city councils must provide information about the execution of specific delegated powers.

In light of the initiated reforms of local self-government in Ukraine, it is necessary to clearly define the basic principles of organizing executive power supervision over the execution of delegated powers by local self-government bodies,

taking into account European standards. The problem of legislative definition of principles and forms of control over the exercise of delegated powers by local self-government bodies, as well as the responsibility of local self-government, their officials for non-execution or improper execution of delegated powers needs to be resolved.

Issues of legal regulation of control activities of local state administrations over the implementation of delegated powers by local self-government bodies are quite complex, as the controlling and controlled subjects are in different power subsystems - state and self-governing - which complicates the very mechanism of legal regulation of their control activities. In connection with this, the question arises of developing a legal mechanism for effective control over the legality of delegated powers execution. For this purpose, one of the possible ways is to make changes to the Laws of Ukraine "On Local State Administrations" and "On Local Self-Government in Ukraine," which currently regulate these issues only in general terms. However, for the further development of the institution of delegation of state powers to local self-government bodies, it is important that the objects of control activities, functional obligations of persons exercising control, be in the sphere of regulation not of a series of different regulatory legal acts, but in the sphere of a single law on delegated powers, which should establish the legal foundations of state control in the sphere of executive power [86, p. 427].

However, constitutional amendments must precede the adoption of the aforementioned law. At the end of 2015, the Verkhovna Rada of Ukraine approved in the first reading the Draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power) [87]. A systematic analysis of this document revealed that Article 143 of the current Constitution of Ukraine could undergo the most significant changes. In particular, the advantages of this draft law include clarity and unambiguity in defining the entities responsible for delegated executive power authorities. These are the executive bodies of local community self-government and executive committees of district and regional councils. This approach, in our opinion, is acceptable and justified, as executive bodies of local self-government have similar

functional purposes and legal nature to executive authorities that delegate their powers. Furthermore, unlike the current version of the Constitution of Ukraine, the draft law used the term "delegated powers" instead of "granted powers." If these constitutional amendments are finally adopted, there will no longer be a need for scientific and other discussions regarding the correlation between these concepts and the necessity to harmonize them. Another advantage of the draft law, in our view, is the provision contained in Part 5 of Article 143. According to it, the possibility of withdrawing delegated powers is provided for on grounds and in accordance with procedures defined by law. The current version of the Constitution of Ukraine does not regulate this issue in any way, thus amending the Basic Law will eliminate this constitutional and legal gap.

An important step by the legislator was the attempt to specify the constitutional mechanism for suspending local self-government acts due to their non-compliance with the Basic Law or other laws of Ukraine. Obviously, this also applies to acts of local self-government bodies adopted within the framework of exercising delegated powers. If the draft law is adopted, the newly introduced official – the prefect – will have the constitutionally defined right to suspend acts that contradict current legislation, while simultaneously applying to the court.

Additionally, the Law on Amendments to the Constitution of Ukraine proposed adding several entirely new provisions to the current Constitution of Ukraine. For instance, there is an uncharacteristically detailed elaboration of the mechanism for reviewing the constitutionality of local self-government acts. According to Parts 3-6 of Article 144 of the draft law, "...if a community head, community council, district, or regional council adopts an act that does not comply with the Constitution of Ukraine, creates a threat to state sovereignty, territorial integrity, or national security, the President of Ukraine suspends the respective act while simultaneously appealing to the Constitutional Court of Ukraine, temporarily suspends the powers of the community head, community council, district, or regional council, and appoints a temporary state commissioner. The temporary state commissioner directs and organizes the activities of the respective executive bodies of local community self-government and the

executive committee of the district or regional council. The Constitutional Court of Ukraine considers such an appeal from the President of Ukraine immediately. If the Constitutional Court of Ukraine recognizes the act of the community head, community council, district, or regional council as compliant with the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine revokes the act... If the Constitutional Court of Ukraine recognizes the act of the community head, community council, district, or regional council as non-compliant with the Constitution of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, upon submission by the President of Ukraine, prematurely terminates the powers of the community head, community council, district, or regional council and calls early elections in accordance with the procedure established by law."

The proposed changes provide for quite powerful state control over the activities of local self-government bodies and prohibit any attempts by territorial communities and local self-government bodies, particularly within the framework of delegated powers, to encroach upon the supremacy of the Constitution of Ukraine, state sovereignty, territorial integrity, or national security. In fact, local self-government bodies and officials are proposed to face the harshest sanction for relevant violations - early termination of their powers, both inherent and delegated. Thus, the legislator apparently attempts to prevent cases of recurring situations where certain local self-government bodies adopt illegal decisions aimed at violating the principles of Ukraine's constitutional order.

However, certain provisions of the mentioned draft law not only fail to eliminate some existing shortcomings in the current edition of the Constitution of Ukraine regarding the legal regulation of exercising delegated powers but may also create additional problems and lead to new legal conflicts in relations between territorial communities, local self-government bodies, and the state. In our opinion, the removal from the Basic Law of the provision regarding the necessity to finance delegated powers by allocating certain national taxes to the local budget according to the procedure established by law will negatively impact the activities of local self-government bodies concerning the execution of delegated powers. The provision of Article 142, Part 1, Paragraph 2 of the draft law, which defines "...a portion of national

taxes and other local budget revenues" as the material and financial basis of local self-government, cannot fully compensate for the removal of the aforementioned provision from the current version of the Constitution of Ukraine. Therefore, local self-government reform must be accompanied by financial modeling that provides for the necessity of transferring a portion of national taxes to local self-government bodies.

The detailed elaboration of the legal mechanism for delegating certain powers of executive bodies to local self-government bodies in general, and state control over their execution in particular, should occur within the framework of adopting a separate, comprehensive regulatory act - the Law of Ukraine "On Delegated Powers." The absence of such a law currently complicates both the delegation and revocation of delegated powers. The adoption of an expanded version of such law is possible, which provides for comprehensive resolution in a single legal act of all issues related to the exercise of delegated powers at different levels of public authority, as well as a narrower version that only considers the delegation of powers between executive authorities and local self-government bodies.

In our view, the law should reflect fundamental, conceptual provisions that will facilitate productive cooperation between territorial communities and the state through the institution of delegated powers, starting from establishing a list of such powers, their content and scope, and ending with determining the grounds and procedures for holding local self-government entities liable for non-performance or improper performance of delegated powers. However, the adoption of such a law should occur within the framework of constitutional reform of local self-government based on the decentralization of public authority and subsidiarity. In this regard, provisions regarding any issues of delegating powers from executive bodies to local self-government bodies can be removed from the current Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine." Instead, it is necessary to provide blanket (referential) norms to the Law of Ukraine "On Delegated Powers." The provisions of such law should become an organic continuation of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine."

The Law of Ukraine "On Delegated Powers" should reflect several key aspects of the exercise of delegated powers by local self-government bodies and officials from executive authorities. First, the principles of power delegation must be enshrined, which in their totality will constitute a single, cohesive system. It is important in this aspect to provide for international principles, such as subsidiarity and proportionality, and to reveal their essence. The establishment of a system of delegation principles should create an appropriate legal foundation for developing effective and mutually beneficial relationships between territorial communities and the state.

No less important from the perspective of proper, problem-free functioning of the local self-government system in Ukraine is the clear definition in the proposed law of, firstly, the spheres in which powers may be delegated, an exhaustive list of such powers, and their scope, taking into account territorial, geographical, historical, economic, social, spiritual-cultural, and linguistic characteristics of territorial communities within certain administrative-territorial units of Ukraine. After all, territorial communities in Ukraine differ not only in size but also in other parameters that the state must consider when initiating the process of delegating its powers to them.

Secondly, one of the unresolved problems in current legislation is the absence of a norm that would clearly define the range of executive authority powers that cannot be subject to delegation. Since not all inherent powers of executive authorities can be delegated to local self-government bodies without harming state interests, it is necessary to define the scope of state powers that under no circumstances can be subject to delegation (state prerogatives). Thus, we consider it necessary to legislatively establish provisions according to which the powers of executive authorities in the spheres of national security and defense, as well as certain powers in the economic sphere (for example, adoption of certain regulatory acts, prohibitions, permits, etc.), land sphere (for example, arbitrary change of land purpose), social sphere (for example, refusal or blocking of social benefits to certain categories of citizens residing in the respective territory) and other spheres cannot be delegated to local self-government bodies.

It is necessary to define in the law the time period for which local self-government bodies will be vested with delegated state powers and the procedure for exercising powers in case of expiration of the period for which they were delegated if such condition was provided. And also the grounds and procedure for terminating the execution of delegated powers by local self-government bodies.

It is important to legislatively differentiate powers, including delegated ones, in the system of local self-government bodies and executive authorities at different levels of the administrative-territorial structure based on the principle of subsidiarity, as well as between executive authorities and local self-government bodies on the basis of power decentralization. This will prevent future disputes regarding jurisdictional conflicts both between local self-government bodies and executive authorities, and between local self-government bodies of different levels, and will contribute to strengthening the institution of local self-government and increasing the level of trust between it and the state.

Special attention in the Law of Ukraine "On Delegated Powers" should be paid to the legal regulation of the mechanism for implementing delegated powers. The legislator should clearly define procedural issues. In our opinion, in this case, preference should be given to the institution of administrative agreement. The law should provide for the possibility, in case of relevant prerequisites and established grounds, to conclude such an agreement between the executive authority that has shown intention to delegate its powers, and the local self-government body that has agreed to accept these powers for implementation. Executive authorities should refrain from making decisions about vesting local self-government bodies with delegated powers if the objections of the respective bodies indicate an objective impossibility to execute these powers. Meanwhile, local self-government bodies are not entitled to refuse delegated powers through a legally binding decision in a unilateral manner without indicating objective reasons for such refusal. This will help avoid existing questions about the possibility and advisability of delegating powers, as currently all local self-government bodies in Ukraine are delegated by law the same list of executive authority powers in the same scope. Thus, the matter of power delegation should be

resolved in each individual case on the basis of appropriate agreement and mutual consent. This approach will foster the territorial community's and state's desire to improve citizens' lives, make delegation relationships more understandable and defined on one side, and will help minimize risks of abuse or non-performance (improper performance) on the other.

According to current Ukrainian legislation, local self-government bodies are deprived of the legal possibility to refuse the acquisition of delegated powers or their acceptance for implementation. In fact, legislation establishes an obligation for local self-government bodies to exercise delegated powers against their own will. This can be viewed as a gross violation of one of the important principles of power delegation - voluntariness. Moreover, such "coercion" does not create proper prerequisites for exercising delegated powers, which may negatively affect the effectiveness of their practical implementation.

The legislator should provide in the future law an exhaustive list of executive authorities that can delegate their own powers to local self-government and a list of executive authorities that are explicitly prohibited from being subjects of power delegation. After all, not all executive authorities can be involved in the process of power delegation, based on considerations of national security, ensuring state sovereignty, preserving territorial integrity, etc. For example, it is dangerous, primarily for the state itself, to delegate powers to local self-government bodies and officials from such central executive authorities as: the Ministry of Defense of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, State Fiscal Service of Ukraine, National Agency for Prevention of Corruption, State Emergency Service of Ukraine, and several others, particularly those that formally do not belong to the system of central executive authorities but are such by their formation procedure, tasks, functions and powers (Security Service of Ukraine, National Anti-Corruption Bureau).

The legislative act on delegated powers must reflect an important norm that is currently proposed in the draft Law of Ukraine on Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization) concerning the range of subjects-recipients of delegated powers. In our opinion, such bodies should exclusively be executive

committees and other executive bodies of village, settlement and city councils, as well as executive bodies of district and regional councils.

The future adoption of the Law of Ukraine "On Delegated Powers" should establish a clear system of guarantees for the exercise of delegated powers. An important place among these should be given to material and financial support. The financing of powers delegated to local self-government bodies should follow the principle of 100% advance provision by the state of respective powers, that is, exclusively through sources of funding transferred by it to local self-government bodies or subsidies, grants, and subventions. This will prevent the financing of delegated powers from local self-government's own revenue sources and will contribute to better performance of both inherent and delegated powers. Non-compliance with this legal requirement by the state should be legal grounds for local self-government bodies to refuse further implementation of delegated powers or suspend (temporarily suspend) their implementation until state funding is restored in full.

Finally, for the effective functioning of the institution of delegated powers, the provisions of the future Law of Ukraine "On Delegated Powers" need to clearly outline the issues of organizing state control over the exercise of delegated powers. First, the law must establish an imperative norm regarding the accountability of local self-government bodies and officials on matters of their exercise of delegated powers to relevant executive authorities, and must detail its forms and periodicity. Second, the responsibility of subjects who receive delegated powers before their nominal holders, i.e., the executive authorities that delegated their own powers, must be established.

The problem of responsibility of local self-government bodies and officials for non-performance, refusal to perform, or improper performance of delegated powers is the most complex, ambiguous, and least developed in the science of municipal law. The responsibility of local self-government bodies before the state may arise, primarily, as a consequence of their violation of the Constitution or laws of Ukraine in the execution of powers, as well as in cases of misuse of budget funds. In academic literature, opinions have also been expressed that in cases where damage is caused to

the rights and legitimate interests of natural and legal persons during the execution of delegated powers by local self-government bodies, the obligation for compensation should be directly imposed on the state [88, p.226].

The completeness and effectiveness of the exercise of delegated powers by local self-government bodies and officials, in our opinion, depends on two factors - the availability of adequate funding from the state and legally established responsibility for non-performance or improper performance of such powers. The absence of a legally established mechanism for holding bodies and officials accountable undermines the institution of delegated powers, as it creates a foundation for the unfair execution of delegated powers by local self-government bodies and effectively transforms these bodies' obligation into a corresponding right.

Currently in Ukraine, neither the type nor the limits of responsibility of local self-government bodies for non-fulfillment of delegated powers are defined. At the legislative level, as noted above, only the principle of accountability of local self-government bodies in executing delegated powers is provided for. If an act of a local self-government body, adopted regarding the implementation of delegated powers of executive authorities, is found to be inconsistent with Ukrainian legislation, the local self-government body is only notified of the act's non-compliance; mechanisms for suspending such acts and other procedural matters are absent. However, the legislation does not define the list of entities that have the right to suspend decisions of local self-government bodies and can apply to court for the annulment of an act. According to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 16.04.2009 No. 7-rp/2009 (case on the annulment of acts of local self-government bodies), which clarifies the content of Part 2 of Article 144 of the Constitution of Ukraine and Article 59.10 of the Law, it appears that decisions of local self-government bodies and their officials can be declared illegal due to non-compliance with the Constitution or laws of Ukraine by a court of general jurisdiction upon the initiative of interested persons, that is, through judicial procedure. However, as the Constitutional Court of Ukraine considers, this does not deprive the local self-government body of the right to modify or cancel its legal act on its own initiative or at the initiative of other interested persons (including

on grounds of non-compliance with the Constitution or laws of Ukraine) [89]. In our opinion, it is necessary to make appropriate additions to Ukrainian legislation and empower heads of local state administrations with the authority to suspend illegal acts of local self-government bodies that are adopted regarding the implementation of delegated powers of executive authorities.

Also, no accountability measures are established in case local self-government bodies fail to provide relevant control authorities with information about the implementation of certain delegated powers; if during inspection certain violations or abuse of delegated powers by local self-government bodies are discovered, materials are transferred to relevant law enforcement agencies and superior executive authorities. In other words, what occurs is not so much state control as monitoring of the situation. The role of executive authorities is essentially reduced to observation: they can only point out deficiencies, propose their elimination, or initiate the process of holding local self-government bodies and officials accountable through other entities vested with relevant powers by the Constitution and laws of Ukraine.

One form of accountability for local self-government bodies and officials is the court's recognition of their decisions as invalid [90, p. 294]. The mechanism for bringing culpable local self-government bodies and officials to account is through relevant appeals by executive authorities to the Verkhovna Rada of Ukraine, in cases of collective responsibility of a body, or to law enforcement agencies in cases of personal legal responsibility of local self-government officials. The highest form of constitutional legal accountability could be, for example, the Verkhovna Rada of Ukraine calling early elections for village, settlement, city, city district, district, or regional councils. However, such accountability would still be indirect, as the body that directly identified the violation does not impose accountability, but rather other authorized state institutions do so upon its petition. This procedure delays or may even prevent altogether the process of holding the guilty party accountable or the possibility of applying response measures to the violator.

Ukrainian legislation recognizes a model of accountability for bodies of another form of public authority - the accountability of local state administrations to district

and regional councils for failure to perform delegated powers. Thus, according to the Constitution of Ukraine, district and regional councils may express no confidence in the head of the respective local state administration, based on which the President of Ukraine makes a corresponding decision [91]. Therefore, in the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine," it is advisable to establish the possibility for executive authorities to raise justified questions before authorized local self-government bodies (local councils) regarding the accountability of local self-government executive bodies for non-performance or improper performance of delegated executive powers.

Following European practice, local self-government bodies and officials should be held accountable for the implementation of delegated powers only to the extent to which they were provided with necessary material and financial resources by state authorities. In particular, this can be established in bilateral acts between executive authorities and local self-government bodies. Ensuring real accountability of local self-government bodies for implementing their assigned delegated powers is possible only in the case of joint accountability of state bodies for inadequate material and financial support of delegated powers. Germany's experience can be taken as an example, where the following rule is currently in effect: when assigning tasks to communities, the state bears responsibility for their financing. In cases of insufficient funding or its absence, communities have the right to appeal to regional constitutional courts. Therefore, the delegation of certain state powers to local self-government bodies should not be interpreted as absolute exemption of state authorities from responsibility, as the powers continue to retain their state nature.

Agreeing with the opinions of various scholars, we consider it expedient and necessary to legislatively establish:

- the responsibility of local self-government executive bodies for non-performance or improper performance of delegated powers of executive authorities;
- responsibility for refusal without valid, justified reasons to execute delegated powers;

- responsibility of bodies that delegated powers, and their officials for failure to provide, insufficient provision of material-financial, personnel, informational, and other resources that should be legally prescribed for proper execution of delegated powers;
- material responsibility of bodies that delegated powers and their officials in cases where their decisions, actions, or inaction led to the impossibility of further execution of delegated powers or resulted in material damages [92].

The adoption of a separate law on delegated powers, which has already been emphasized, is an important direction in resolving issues related to establishing legal responsibility of local self-government bodies for non-performance, improper performance of delegated powers, and joint responsibility of state bodies that executed the delegation.

The sanctions for non-performance or improper performance of delegated powers should include warnings, suspension of local self-government body acts adopted within the scope of delegated powers, and early termination of powers of the local council whose executive body committed the offense. The initiators of such termination can be both the state, represented by respective executive authorities through the mechanism of extraordinary (early) elections of local self-government bodies, and the territorial community through the mechanism of local referendum within the framework of controlling their governing bodies.

As a separate sanction, one can recognize the withdrawal of delegated powers at the initiative of the respective executive authority at any time, but given the factual and legal grounds of non-performance or abuse thereof. It is also necessary to provide for an appropriate mechanism for applying this sanction, which should consist of several stages: initiating the procedure, evaluation of factual and legal grounds, discussion, coordination and consideration of the draft decision, adoption of the decision and its entry into force, legal consequences of withdrawing delegated powers.

Ensuring real responsibility of local self-government bodies for implementing delegated powers can be achieved under the following conditions:

- establishing at the legislative level the principle of responsibility of local self-government bodies and officials before the state for non-performance or improper performance of delegated powers and revealing its content by supplementing the system of local self-government principles defined in Article 4 of the current Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"
- adherence to the principles of the European Charter of Local Self-Government by Ukrainian legislators and their implementation into national legislation norms. According to these, joint responsibility should arise for the implementation of state-delegated powers between the self-government body and the state institution whose powers were received for execution by the local self-government body through the delegation mechanism;
- establishing real, not declarative, responsibility of local self-government for implementing granted powers. This can only happen when the state bears the same responsibility towards local self-government bodies. In such case, state authorities are obliged to intervene in local self-government bodies' activities if their unsatisfactory work may threaten the territorial community's well-being.

In the near future, the Ukrainian state's tasks aimed at reforming the local government system are focused not so much on the distribution of powers as on fundamentally changing its organizational model at local and regional levels, strengthening the responsibility of local self-government bodies and their officials for decision-making. The success of the reform largely depends on transparency, clarity of implemented changes for all parties, competence, and professionalism of executors. Within the framework of implementing the reform, particularly regarding powers delegated to local self-government bodies, it is necessary to organize training programs explaining changes for politicians at all levels and local council deputies. Also, training and experience exchange with foreign colleagues are needed to ensure proper execution of powers.

Thus, Ukraine must overcome a challenging path for the effective functioning of the institution of delegated powers at the local self-government level in Ukraine. This requires successful implementation of constitutional, administrative reforms, and local

self-government reform within the framework of power decentralization. Additionally, for further democratic development of the state, it is necessary to consider the positive experience of European countries regarding the organizational and legal mechanism of relationships between the state and local self-government bodies.

REFERENCES

1. Leleka S. S. Elektronni vybory yak alternatyva tradytsiinym ta dosvid Estonii v tsomu oseredku bezposeredno / nauk. ker. V. O.Pankratova // Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti yevrointehratsiinnykh protsesiv : materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Sumy, 18-19 travnia 2023 r. Sumy : Sumskiy derzhavnyi universytet, 2023. S. 30-35.
2. Perevahy ta ryzyky elektronnoho holosuvannia ta onlain-holosuvannia. Detsentralizatsiia. URL: <https://decentralization.ua/news/12905> (data zvernennia: 15.11.2024)
3. Stohova O. V., Murach D. V. Elektronne holosuvannia: problemy ta perspektyvy zaprovadzhennia // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 3. S. 38-41.
4. Mykhailichenko S. V. Elektronni vybory: ryzyky ta perspektyvy. Materialy XIV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Sotsializatsiia osobystosti u suchasnykh sotsiokulturnykh ta sotsialno-politychnykh kontekstakh». Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S. Skovorody. – Kharkiv: KhNPU, 2024. – S. 78-79.
5. Hratiotova H.O. Vprovadzhennia elektronnykh vyboriv v Ukraini v umovakh pandemii. Zakordonnyi dosvid / H. O. Hratiotova, K. I. Tkach, D. O. Pulcha // Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. – 2020. – № 5 (51). – S. 14-20.
6. Filipchuk K. Elektronni vybory yak novitnie transformatsiine yavyshe suchasnoi pravovoi realnosti. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik". Seriia: "Iurydychni nauky". T. 10. № 3(39). S. 297-302.
7. Kiberbezpeka na vyborakh v Ukraini. Zvit. Mizhnarodna fundatsiia vyborchykh system, 2018. – 24 s. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/12/IFES-Ukraine-Assessment-Report-Cybersecurity-in-Ukrainian-Elections-v1-2018-06-Ukr.pdf> (data zvernennia: 15.11.2024)
8. Tokar-Ostapenko O. V. Dystantsiine elektronne holosuvannia yak mekhanizm realizatsii vyborchykh prav hromadian Ukrainy, shcho perebuvaiut za kordonom (u konteksti zastosuvannia yevropeiskykh standartiv elektronnoho holosuvannia). Analychna dopovid. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, 2021. – 39 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_15_2021.pdf (data zvernennia: 15.11.2024)
9. Chy spravdi vashi dani personalni. Ekonomichna pravda. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/28/670472/> (data zvernennia: 15.11.2024)

10. Internet-holosuvannia ta shkidlyve prohramne zabezpechennia: pryklad Shveitsarii. Hromadianska merezha «OPORA». URL: <https://www.oporaua.org/vybory/internet-golosuvannia-ta-shkidlyve-programne-zabezpechennia-priklad-shveycariyi-24995> (data zvernennia: 15.11.2024)
11. Husarevych N. Aktualni pytannia normatyvno-pravovoho zabezpechennia elektronnoho holosuvannia v Ukraini. Aspekty publichnoho upravlinnia. Tom 9 Spetsvyпуск № 1 2021. – S. 11-15.
12. Piret Ehin, Mihkel Solvak, Jan Willemson, Priit Vinkel. Internet voting in Estonia 2005–2019: Evidence from eleven elections. Government Information Quarterly. Volume 39, Issue 4, 2022, 101718, ISSN 0740-624X. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2022.101718>.
13. Shchoholev D. M. Vykorystannia elektronnykh system holosuvannia yak instrumentu dlia zabezpechennia vyborchykh prav ta protydii mozhlyvym porushenniam. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2023. № 7. S. 86–88. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/18>
14. Sunoo Park, Michael Specter, Neha Narula, Ronald L Rivest. Going from bad to worse: from Internet voting to blockchain voting. Journal of Cybersecurity. Volume 7, Issue 1, 2021, tyaa025, <https://doi.org/10.1093/cybsec/tyaa025>
15. Vyborchy kodeks Ukrainy vid 19.12.2019 r. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-IX> (data zvernennia: 15.11.2024)
16. Zakon Ukrainy «Pro vseukrainskyi referendum» vid 26.01.2021 r. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (data zvernennia: 15.11.2024)
17. Paramonova, O. Y., & Varava, I. P. (2023). Mistsse shtuchnogo intelektu v systemi prava. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/61750/1/%d0%bf%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%b2%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b0.pdf>.
18. Rupali, M., & Amit, P. (2017). A review paper on general concepts of artificial intelligence and machine learning. International Advanced Research Journal in Science, Engineering and Technology, 4(4), 79-82. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=deb44af9d65763af055ec66b29e9b12f9b80f564> .
19. Baranov, O. A. (2023). Vyznachennia terminu “shtuchnyy intelekt”. Informatsiia i pravo, 1(44), 32-49. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287537> .
20. Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

21. Pro skhvalennya Kontseptsii rozvytku shtuchnogo intelektu v Ukraini: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy; Kontseptsia vid 02.12.2020 № 1556-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> .
22. Dan, D.; Binh, V. D. (2018). Evaluating the Impact of Official Development Assistance (ODA) on Economic Growth in Developing Countries. International Econometric Conference of Vietnam.
23. Наприклад М. Міжнародна офіційна допомога в процесі глобального розвитку. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17863/1/101-103.pdf>
24. Dedehouanou, S.; Kane, A. (2021). Spillover Effect of Official Development Assistance on Sectoral Economic Growth in West African Economic and Monetary Union Countries. International Journal of Economics and Financial Issues, 11 (3), pp. 1-12. <https://doi.org/10.32479/ijefi.11299>
25. OECD (2009). Official development assistance, in OECD Factbook 2008: Economic, Environmental and Social Statistics, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/factbook-2008-77-en>
26. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 153. Відомості Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>
27. Інформаційно-довідкові матеріали щодо МТД. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL : <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=60b916e3-d383-4560-a50d-5b48af9d810c&title=Informatsiino->
28. Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги від 02 березня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_271#Text
29. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>
30. The Busan Partnership for Effective Development Co-operation. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL : <https://web.archive.oecd.org/temp/2023-10-09/57958-busanpartnership.htm>
31. Миргород В. В. Адміністративно-правові засади створення та функціонування інноваційної системи залучення, використання та контролю за міжнародною технічною допомогою в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2024. 543 с.
32. Братко І. В. Правове регулювання міжнародної технічної допомоги : стан, тенденції та перспективи розвитку : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 244 с.

33. Чернишова С. В. Міжнародний день Організації Об'єднаних Націй по співпраці Південь-Південь. Всеосвіта. URL : <https://vseosvita.ua/blogs/mizhnarodnyi-den-orhanizatsii-obiednanykh-natsii-po-spivpratsi-pivden-pivden-95210.html>
34. Development. EUR-Lex. Access to European Union Law. URL : https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/development.html?root_default=SUM_1_CODED%3D11#:~:text=EU%20development%20cooperation%20policy%20is,long%20term%2C%20eradication%20of%20poverty.
35. Treaty on the Functioning of the European Union. EUR-Lex. Access to European Union Law. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:4301854>
36. European Consensus on Development. European Commission. Aid, Development Cooperation, Fundamental Rights. URL : https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/european-development-policy/european-consensus-development_en
37. Timofejevs Henriksson, P. (2014). Europeanization of Foreign-Aid Policy in Central and East Europe: The Role of EU, External Incentives and Identification in Foreign-Aid Policy Adoption in Latvia and Slovenia 1998–2010. *Journal of European Integration*, 37(4), 433–449. <https://doi.org/10.1080/07036337.2014.987140>
38. Janulewicz, L.A. (2016). An almost normal donor: Polish foreign aid between national preferences and international obligations. *Political Science, Economics*. https://www.semanticscholar.org/paper/An-almost-normal-donor-%3A-Polish-foreign-aid-between-Janulewicz/db3e0a96dfb01be67ca4d5543991ceee09bd43e2?utm_source=consensus
39. Loft, Ph., Brien, Ph. (2024). The 0.7% aid target. UK Parliament. House of Commons Library. URL : <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn03714/#:~:text=The%20UN%20has%20a%20target,and%20welfare%20of%20developing%20countries>.
40. Szent-Iványi, B., & Lightfoot, S. (2015). *New Europe's new development aid*. (BASEES/Routledge series on Russian and East European studies).
41. Hilmarsson, H. (2011). *Managing Reform: How Can the Baltic States as Aid Donors Best Share their Transition Experience with Less Advanced Economies and what Lessons Can they Learn from the International Development Programs of the Nordic Countries?* *Political Science, Economics*. https://www.semanticscholar.org/paper/Managing-Reform%3A-How-Can-the-Baltic-States-as-Aid-Hilmarsson/e206dc1753fb16cb585ef537c4de27ca0150fb87?utm_source=consensus

42. Law on Development Cooperation and Humanitarian Aid of the Republic of Lithuania (16 May 2013 No XII-311; as last amended on 15 December 2020 – No XIV-75). Lithuanian Development Cooperation. URL : <https://ltaid.urm.lt/en/lithuanian-development-cooperation/lithuanian-development-cooperation-policy/legal-information/129>
43. Войцехівська Ю. Литва внесла правку до закону, щоб фінансово допомогти Україні. Главком. (20 листопада 2023 р.). URL : <https://glavcom.ua/world/observe/litva-ukhvalila-rishennja-shchob-finansovo-dopomohti-ukrajini-969561.html>
44. Vystomojo Bendradarbiavimo Ir Humanitarinės Pagalbos Teikimo Komisijos Nuostatai. Patvirtinta Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro 2014 m. gegužės 27 d. įsakymu Nr. V-85. URL : <https://ltaid.urm.lt/doclib/oampxy3aayg8hn2rnz17a7t7m3uw4ujm>
45. The Strategic Directions for Lithuanian Development Cooperation 2022-2025. Lithuanian Development Cooperation. URL : <https://ltaid.urm.lt/en/lithuanian-development-cooperation/lithuanian-development-cooperation-policy/strategic-guidelines/125>
46. Development Cooperation Policy Guidelines For 2021-2027 (Par Attīstības sadarbības politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. Gadam). Latvijas Vēstnesis, 73, 16.04.2021. URL : <https://likumi.lv/ta/en/en/id/322455-development-cooperation-policy-guidelines-for-2021-2027>
47. Starptautiskās palīdzības likums. Latvijas Vēstnesis, 74, 14.05.2008.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 12, 26.06.2008. URL : <https://likumi.lv/ta/id/175254-starptautiskas-palidzibas-likums>
48. Arengukoostöö. Juurdepäasetavus. URL : <https://vm.ee/tegevus/arengukoostoo-ja-humanitaarabi/arengukoostoo>
49. Jankowski, B. (2018). Changes in the European Development Policy after 2020. Conclusions for the Visegrád Group, Online Journal Modelling the New Europe, No. 26, 52-77, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=718221>
50. Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej. Tekst ustawy ustalony ostatecznie po rozpatrzeniu poprawek Senatu. URL : https://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/ustawy/4469_u.htm
51. Zákon o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů. Zákon č. 151/2010 Sb. URL : <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2010-151#:~:text=Tento%20z%C3%A1kon%20stanov%C3%AD%20podm%C3%ADnky%20pro,rozvojov%C3%A9%20agentury%20v%20t%C3%A9to%20oblasti.>
52. Zákon z 18. novembra 2015 o rozvojovej spolupráci a o zmene a doplnení niektorých zákonov. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/392/>

53. 2014. évi XC. törvénya nemzetközi fejlesztési együttműködésről és a nemzetközi humanitárius segítségnyújtásról. URL : <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400090.TV>
54. Швець Н.М. Право на страйк: особливості застосування та обмеження. Право та інновації № 2 (18) 2017. С. 30 Електронний ресурс: Режим доступу: [Shvets18.pdf \(ndipzir.org.ua\)](#)
55. Layna Mosley. Economic globalization and worker's rights. Електронний ресурс: Режим доступу: [The Overall Picture \(Chapter 5\) - Labor Rights and Multinational Production \(cambridge.org\)](#)
56. Сокол М.В. Поняття права на страйк та його основні ознаки. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Правознавство.2012. Т.17. Вип. 1/2 (16/17) С. 105-112 Електронний ресурс: Режим доступу: [FILE VIEW \(fwcdn.com\)](#)
57. “Про порядок вирішення колективних трудових спорів” Закон України від 03.03.1998р. № 137/98-ВР Електронний ресурс: Режим доступу: [\(rada.gov.ua\)](#)
58. Дараганова Н. В. Трудові спори : навчальний посібник. К. : Алерта, 2012. 272 с.
59. Швець Н. М. Право на страйк та механізм його реалізації. Автореферат дисертації на здобуття ... канд. юрид. наук. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. - Харків - 2008. - С. Електронний ресурс: Режим доступу: [FILE VIEW \(fwcdn.com\)](#)
60. Закон України “Про електронний документ та електронний документообіг”.
61. “Про Національну службу посередництва і примирення” Положення, затверджене Указом Президента від від 17 листопада 1998 року № 1258/98. URL: [Про утворення Національної с... | від 17.11.1998 № 1258/98](#)
62. Положення “ Про порядок проведення страйку як крайнього засобу вирішення колективного трудового спору (конфлікту) та примирних процедур під час страйку”, заговорджененого Наказом НСПП від 18.11.2008 р. №131
63. “Про арбітра” Положення затверджене Наказом НСПП від 18.11.2008р. № 132. URL: [Про затвердження Положення про а... | від 18.11.2008 № 132](#)
64. “Про посередника” Положення затверджене Наказом Національної служби посередництва і примирення 18.11.2008 N 133. URL: [Про затвердження Положення про п... | від 18.11.2008 № 133](#)
65. Слома В.М. Право на страйк та його реалізація в Україні. URL: [alex1,+20 \(1\).pdf](#)
66. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 №2694-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

67. Про актуальні питання охорони праці в умовах воєнного стану. URL: <https://www.pfu.gov.ua/lg/358653-pro-aktualni-pytannya-ohorony-pratsi-v-umovah-voennogo-stanu/>
68. Безпека і здоров'я на роботі у воєнний та післявоєнний час. Досвід України в умовах російської агресії. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_856143.pdf
69. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 №2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
70. Нещасні випадки під час воєнного стану – Держпраці вказала на порядок дій роботодавців. URL: <https://buh.ligazakon.net/news/209789>
71. Вплив воєнного стану на охорону праці підприємств в Україні. URL: https://ohorona_praci.pdf
72. URL: <https://profpressa.com/news/iak-zabezpechiti-bepeku-pratsi-pid-chas-avariinogo-vidkliuchennia-elektroenergiyi>
73. Узгодження українського законодавства з європейською нормативно-правовою базою з безпеки і гігієни праці: ключові питання. Охорона праці. URL: <https://oppb.com.ua/articles/uzgodzhennya-ukrayinskogo-zakonodavstva-z-yevropeyskoju-normatyvno-pravovoyu-bazoyu-z-0>
74. Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts: Declaration, International Document dated 01.01.1977. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/604_001
75. Andriiko, O. F. (2004). State Control in Ukraine: Organizational and Legal Foundations: Monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 304 p.
76. Danylian, O. H. (2009). Place and significance of social control in the field of legal education. Problems of Legal Education in Modern Ukraine. Problems of Legality, 103, 220-225.
77. Tsvihun, D. P. (2002). Administrative supervision of internal affairs bodies in the field of ensuring public order and public safety: Abstract of PhD thesis in Law: 12.00.07. National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 20 p.
78. Kobrynskyi, V. Yu. (2008). State control in the field of national security of Ukraine: Abstract of PhD thesis in Law: 12.00.07. Kyiv National University of Internal Affairs. Kyiv, 20 p.
79. Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" No. 280/97-VR dated 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
80. Law of Ukraine "On Local State Administrations" No. 586-XIV dated 09.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

81. Sharyi, V. (2009). Local self-government in Ukraine as a mechanism for implementing delegated powers. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 4, 156-166.
82. European Charter of Local Self-Government dated 15.10.85. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
83. Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
84. Presidential Decree No. 810/98 dated July 22, 1998, "On measures to implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine." URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/810/98/page3>
85. On approval of the Procedure for controlling the implementation of delegated powers of executive authorities by local self-government bodies: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 339 dated 09.03.99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339-99-%D0%BF#Text>
86. Karabin, T. O. (2012). Forms of control activities of local state administrations over the implementation of powers by local self-government bodies. *Forum Prava*, 1, 426-431. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_63.pdf
87. Draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
88. Bilousov, Yu. V. (2004). Issues of judicial jurisdiction in cases concerning the protection of local self-government rights. In Yu. P. Bytiak (Ed.), *Problems of improving legal regulation of local self-government in Ukraine: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference*, Kharkiv, May 25, 2004 (p. 226).
89. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of Kharkiv City Council regarding the official interpretation of provisions of Article 19 part two, Article 144 of the Constitution of Ukraine, Article 25, part fourteen of Article 46, parts one and ten of Article 59 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" (case on cancellation of acts of local self-government bodies) No. 7-rp/2009 dated 16.04.2009. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>
90. Liubchenko, P. M. (2006). *Constitutional and legal foundations of local self-government development as an institution of civil society: Monograph*. Kharkiv: Odyssey, 352 p.
91. Zhuravel, Ya. (2007). Problems of legal regulation of the procedure for exercising delegated powers. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 11, 36-38.
92. Storozhuk, I. (2005). The principle of delegation of powers in local government. *University Scientific Notes*, 4, 231-236.